

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

”Vem behöver anledningar när man har heroin?”

En kvalitativ studie om socialsekreterarens erfarenheter av motivationsarbete med heroinmissbrukare ur ett förändringsperspektiv

Socionomprogrammet; C-uppsats, VT 2011
Författare; Charlotte Eriksson & Andrej Green
Handledare; Jari Kuosmanen

Abstract

Titel: ”Vem behöver anledningar när man har heroin?”

– En kvalitativ studie om socialsekreterarens erfarenheter av motivationsarbete med heroinmissbrukare ur ett förändringsperspektiv.

Nyckelord: Motivationsarbete, Heroinmissbrukare, Socialsekreterare

Författare: Charlotte Eriksson & Andrej Green

The purpose of this essay was to examine the different aspects of motivational work with active heroin-using clients from a social workers point of view. The further purpose of this essay is to also examine what the advancements and discouraging factors in such a motivational work might be.

To attain this purpose we focused on these following questions:

What might motivational work with active heroin-using clients look like?

According to the social worker, what factors constitutes for a beneficial progress in the engagement of motivational work with active heroin-using clients?

According to the social worker, what constitutes for discouraging factors in the engagement of motivational work with active heroin-using clients?

We chose to do a qualitative study by conducting separate interviews with six social workers working in a social services agency, all of whom are working with drug-addicted adults. We then analyzed the answers by using an abductive research strategy, testing the collected empirical data against our chosen theoretical perspectives.

According to the interviewed social workers the foundation of conducting motivational work with their clients rests upon a good relationship and firmly established roles and boundaries, often based on trust that usually has to be built during a long period of time. Also beneficial factors in the motivational work with active heroin-using clients is to help them to set goals so that the client can define and specify their thoughts about what they want to change their current situation and how to want to do it. The social worker does however also carry the social services agenda of goals which advocates a drug-free life for their clients.

According to the social workers, a large amount of time is spent on working with the client's ambivalence and resistance which often is based on the client's fear of losing ones social identity as a drug-addict and the drug itself. It can also constitute of the clients fear of failure, often because the distance to the goals can seem too far off and too unachievable in the eyes of the client but sometimes also by the social worker.

Förord

I arbetet med denna kvalitativa undersökning har vi som forskare varit beroende av andra individers hjälp för att genomföra vår studie. Inledningsvis vill vi därför tacka er sex socialsekreterare som har medverkat som intervjupersoner. Ett varmt tack för att ni har delat med er av er tid, ert engagemang och era erfarenheter. Vi vill även tacka er två socialsekreterare som har varit vänliga och ställt upp på pilotintervjuer, då ni därigenom har hjälpt oss att revidera vår intervjuguide. Vi vill även tacka familj och vänner för att ni har utgjort ett stort stöd i vårt skrivande. Slutligen vill vi rikta ett stort tack till vår handledare Jari Kuosmanen för stödet som har givits under studiens gång.

Göteborg Januari 2011

Charlotte Eriksson och Andrej Green

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
2. Syfte och frågeställningar.....	3
2.1 Avgränsningar.....	3
2.2 Begrepp.....	3
3. Metod.....	4
3.1 Val av metod.....	4
3.2 Förförståelse och ämnesval.....	4
3.3 Litteratur och materialsökning.....	5
3.4 Val av undersökningsinstrument.....	5
3.5 Urvalsförfarande.....	6
3.6 Presentation av informanterna.....	6
3.7 Genomförande av intervjuerna.....	7
3.8 Utskrift av intervjuer.....	7
3.9 Analys och tolkningsförfarande.....	8
3.10 Etiska överväganden.....	9
3.11 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.....	10
3.11.1 Inre validitet.....	10
3.11.2 Yttre validitet och generaliserbarhet.....	10
3.11.3 Reliabilitet.....	11
4. Tidigare forskning.....	12
4.1 Socialtjänstens syfte och mål med motivationsarbetet.....	12
4.2 Motivation genom interaktion.....	13
5. Teoretiska perspektiv.....	16
5.1 Positiv människosyn.....	16
5.1.2 Latent/manifest motivation och kontaktrebusar.....	16
5.2 Behandlingsrelation.....	17
5.3 Modell för motivationsprocessen.....	19
5.3.1 Påverkande faktorer för motivationsprocessen.....	19
5.4 Pygmalioneffekten.....	20
6. Resultat och analys.....	21
6.1 Relation.....	21
6.1.1 Relationsetablering.....	21
6.1.2 Den bärande relationens betydelse för motivationen.....	24
6.1.3 Motivationens betydelse för den bärande relationen.....	29
6.2 Mål.....	30
6.2.1 Målformulering.....	30
6.2.2 Delmål.....	33
6.3 Ambivalens/Motstånd.....	35
6.3.1 Att överge den sociala identiteten.....	35
6.3.2 Att överge drogen.....	37
6.3.3 Bemötandet av klientens ambivalens/motstånd.....	38

7. Sammanfattning.....	40
8. Slutdiskussion	42
8.1 Vidare forskning.....	44
Referenslista.....	45
Bilagor	
Bilaga 1: Intervjuguide	

1. Inledning

Heroinmissbruket har ökat påtagligt i vårt land under senare år. Bland missbrukare yngre än 35 år är heroinet idag, åtminstone i storstadsregionerna den dominerande drogen och det narkotiska preparat som flest missbrukare söker vård för efter amfetamin och cannabis (CAN, 2009). Heroinruset förknippas med oerhört starka känsloupplevelser och får användaren att glömma livets alla obehag. Toleransnivån stiger vid ökat bruk och det krävs allt högre doser för att uppnå samma effekt. Samtidigt får heroinanvändaren snabbt ett starkt beroende, vilket innebär att abstinens uppkommer redan efter några timmar om drogen uteblir.

Abstinensstillståndet förknippas med ett sådant fysiskt och psykiskt obehag att människor är beredda att göra stora uppoffringar för att ta sig ur detta tillstånd. Symtomen försvinner omedelbart så fort heroinet tillförs till kroppen igen. På detta sätt fastnar ofta heroinmissbrukaren i en ond cirkel där den ständiga jakten efter pengar medför ett kriminellt liv. Samtidigt ligger drogen bakom de flesta narkotikarelaterade dödsfallen. Heroin har en ren giftverkan som oftast är mer eller mindre omedelbar, därav är risken för överdos hög. Andra faktorer för hög dödlighet är de höga risker de utsätter sig för eller självmord.

Heroinmissbrukare är även de missbrukare som drabbas mest av skador och sjukdomar. Till följd av injicering kan t.ex. blodförgiftning, hiv, hepatit och infektioner uppkomma. Heroinet dämpande effekt av kroppslig smärta medför att missbrukaren ofta ignorera varningssignaler och inte söker vård. Ett nedsatt hälsotillstånd minskar då även möjligheten att klara av fysiska påfrestningar, inklusive en överdos (Svensson 2005). Forskning tyder på att det är mycket svårt att uppnå total drogfrihet efter att ha varit i aktivt heroinmissbruk, därav har underhållsbehandling blivit ett vanligare alternativ. Enligt Socialstyrelsens ”*Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård*” (2007) är rekommendationen gällande klienter med långvarigt missbruk och beroende av opiater en kombination av läkemedlet Metadon eller Buprenorfin (Subutex, Suboxone) med psykosocial behandling. Dessvärre är väntetiden för att ingå i underhållsbehandling lång och många hinner dö innan de kommer till behandling.

Socialtjänstens verksamhet bedrivs på kommunal nivå och regleras av socialtjänstslagen (2001:453). I lagen föreskrivs att kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen skall få det stöd och hjälp som de behöver. Kommunens ansvar när det gäller missbrukare formuleras vidare på följande vis; ”*Socialnämnden skall aktivt sörja för att den enskilde missbrukaren får den hjälp och vård som han eller hon behöver för att komma ifrån missbruket. Nämnden skall i samförstånd med den enskilde planera hjälpen och vården och noga bevaka att planen fullföljs*” (SoL 5:9 §). Konkret innefattar socialtjänsten ansvar att hantera ekonomiskt bistånd, utföra stödjande och motiverande samtal, remittera och besörja tillfälliga boenden och olika former av behandling. I denna individinsats ingår då även en kartläggning, bedömning, matchning och uppföljning angående klientens missbruksproblem. En behandlingsplan skall upprättas tillsammans med klienten, där det är av yttersta vikt att klienten själv får välja mellan olika behandlingsalternativ. Socialnämnden har då skyldighet att bevaka att behandlingsplanen följs och på så sätt stödja den enskilde i dennes strävan att komma ifrån missbruket. Om den enskilde inte följer planen måste nämnden överväga om andra insatser kan sättas in, varav det yttersta steget innebär tvångsvård med stöd av lagen om vård av missbrukare i vissa fall, LVM (1988:870). Vård utan samtycke beslutas om vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt socialtjänstlagen, vilket då innebär att möjligheten till frivilligt samarbete skall prövas först (Fahlberg, Magnusson 2002).

Utifrån ovanstående text om socialtjänstlagen förstår vi att socialsekreteraren aktivt skall sörja för att den enskilde missbrukaren skall få den hjälp och vård den behöver för att komma ifrån missbruket, samt att individens egna resurser skall frigöras och utvecklas. Samtidigt som både

portalparagrafen och SoL 5:9 betonar självbestämmandet ser vi att socialsekreteraren har en dubbel roll då de i sitt arbete med missbrukaren skall bistå med hjälp och stöd, samtidigt som de i andan av den svenska narkotikapolitiken skall representerar samhället i kontrollerande och motiverande syfte för ett drogfritt samhälle. Detta är även en stark anledning till att vi började fundera vidare på hur ett motivationsarbete kan gå till med klienter i ett missbruk som heroin. För att klienten ska kunna göra radikala val som ofta innebär drastiska förändringar i deras identitet och livsstil, och klara av att vandra den svåra vägen tillbaka till drogfrihet, kan klienten behöva hjälp med att frambringa motivation. Utifrån ovanstående illustration av den generella heroinmissbrukaren kan vi dock se en utmaning i att upprätta och bibehålla en relation och ett motivationsarbete. Då vi vill undersöka socialsekreterarnas erfarenheter av det gemensamma motivationsarbetet med klienter i aktivt heroinmissbruk ligger vårt fokus i denna studie på motivationsaspekten.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med vår studie är att undersöka motivationsarbetet med klienter i aktivt heroinmissbruk utifrån socialsekreterarens perspektiv. Syftet är vidare att undersöka de främjande och motverkande faktorer som kan uppkomma i detta motivationsarbete. För att uppnå vårt syfte har vi utgått från följande frågeställningar:

- Hur kan socialsekreterarens motivationsarbete se ut med en klient i aktivt heroinmissbruk?
- Vad upplever socialsekreteraren som främjande faktorer i motivationsarbetet med en klient i aktivt heroinmissbruk?
- Vad upplever socialsekreteraren som motverkande faktorer i motivationsarbetet med en klient i aktivt heroinmissbruk?

2.1 Avgränsningar

Då motivationsarbete med heroinmissbrukare är ett brett fält har vi valt att avgränsa vår studies problemområde utifrån socialsekreterarens perspektiv på motivationsarbete med denna målgrupp. Vi är även medvetna att det kan förekomma missbruk av andra opiater eller annat sidomissbruk hos klienten som kan innefattas i detta motivationsarbete. Vi har valt att inte fördjupa oss i vilka olika typer av insatser socialsekreteraren motiverar till. På grund av studiens begränsade tidsramar har vi valt att göra vår undersökning inom sex stadsdelar i Göteborg. Dock förstår vi att möjligheten att generalisera vårt resultat hade ökat om vi hade undersökt fler stadsdelar. Vi har studerat vårt problemområde utifrån en nulägesbeskrivning.

2.2 Begrepp

Heroin - är ett starkt beroendeframkallande narkotikaklassat preparat som utvinns av opiaten morfin. Till skillnad från morfin har heroin en högre fettlöslighet, vilket ger kännetecknande effekter som mycket kraftig eufori, apati, illamående, förstoppning och sömnlöshet. Under ruset som pågår i cirka 10 minuter uppstår en stark våg av välbehag tills det övergår till ett vanligt morfinrus under cirka 4-5 timmar, vilket återföljs av kraftig fysisk och psykisk abstinens. Heroin förekommer vanligen som ett vitt eller brunaktigt pulver, vilket vanligen injiceras med spruta, men kan även sniffas genom näsan, införas rektalt, samt rökas via ångorna på folie eller blandas med tobak och rökas i en cigarett. Toleransutveckling uppstår vid upprepad tillförsel och överdosering kan leda till döden (Svensson 2005).

Underhållsbehandling, Substitutionsbehandling - är olika benämningar som i praktiken innebär att ersätta narkotika med ett legalförskrivet narkotikaklassat läkemedel till individer med ett tungt missbruk av illegala preparat i behandlingssyfte. Underhållsbehandling skall ske under strikt kontrollerade former i samarbete med sjukvård/socialtjänst och begränsas till de klienter vilka det existerar förutsättningar för att behandlingen skall utgöra en väg ut ur missbruket. De läkemedel som föreskrivs i Sverige till heroinberoende är halvsyntetiska opioider såsom Buprenorfine (Subutex, Suboxone) eller Metadon (Socialstyrelsen 2007).

3. Metod

Detta kapitel omfattar en redogörelse och reflektioner kring våra val angående studiens design och genomförande. Vidare diskuteras studien utifrån validitet, reliabilitet, generaliserbarhet och etiska aspekter.

3.1 Val av metod

Då syftet med vår studie är att undersöka socialsekreterarens upplevelser av det aktuella problemområdet är en kvalitativ metodstrategi mest lämplig. Detta då kvalitativ forskning ansluter sig till forskningsstrategier som ger beskrivande kvalitativ data utifrån en individs skriftliga eller muntliga utsagor, samt observerbara handlingar (Larsson 2005). En kvantitativ metodstrategi har sina fördelar då man genom ett stort material kan få generaliserbara resultat. Dock skulle denna metodstrategi inte kunna uppfylla vår studies syfte då vi vill få en fördjupad förståelse och beskriva socialsekreterarens subjektiva upplevelser, vilket inte är mätbart på ett kvantitativt sätt. Då studien och analysen besitter komplexa processer och motiv kan vi genom valet av en kvalitativ forskningsintervju tolka direkta citat från informanternas tankar, attityder, känslor för att hitta mönster och teman. På så vis möjliggör vi för ett helhetsperspektiv och skapar förståelse för individen i sitt sammanhang (Kvale 2009).

Vår kvalitativa studie är förankrad i det vetenskapsfilosofiska perspektivet hermeneutiken, vilket både är en filosofi om förståelsens premisser och en benämning för en forskningsmetod, vilken använder tolkning som analysredskap. Inom ramen för den hermeneutiska forskningstraditionen söks inga absoluta sanningar eftersom sådana enligt traditionen inte existerar. Hermeneutiken kan på så vis ses som en motsats till den positivistiska forskningstraditionen som strävar efter säkra fakta och objektivitet. Istället fokuserar ett hermeneutiskt angreppssätt på att söka förståelse av de slags meningar som eftersöks och de frågor som ställs till en text. Begreppen samtal och text är centrala, man lägger där stor vikt på tolkarens förförståelse om en texts innehåll (Kvale 2009).

3.2 Förförståelse och ämnesval

Då vår förståelse av omvärlden påverkas av den bakgrund man tar med sig in i förståelseprocessen kan man enligt hermeneutiken aldrig möta något förutsättningslöst (Thurén 2007). Vid kvalitativ forskning kan det vara av betydelse att redogöra för den förförståelse man har av det fenomen som skall studeras. Detta då läsaren skall kunna få tillfälle att kritiskt granska hur förförståelsen har kommit att påverka materialinsamlingen, dess tolkning och analys (Larsson 2005).

Beroendes på våra tidigare erfarenheter och kunskaper kan vi inte förbise det faktum att vår förförståelse för ämnet har kommit att påverka vår studie i en viss riktning. Detta då en av oss har en mångårig yrkeserfarenhet angående missbrukare, då även med målgruppen heroinmissbrukare och deras socialsekreterare. Samma person förlade även sin praktiktid under socionomprogrammet inom socialtjänstens vuxengrupp. När vi som socionomstuderande började granska vår studies problemområde kom även vårt arbete att präglas av den kunskapskultur som vår utbildning utmärks av. I studiens inledning och bakgrund framkommer vår förförståelse och eventuella hypoteser i form av att vi belyser socialsekreterarens svårigheter med ett motivationsarbete med denna målgrupp, vilket bottnar sig i socialsekreterarens dubbla uppdrag, men även det faktum att målgruppen kan vara svårmotiverad till förändring då drogen är starkt fysiskt och psykiskt beroendeframkallande. Vi har dock ingen direkt erfarenhet om socialsekreterarens motivationsarbete med

målgruppen då ingen av oss har varit anställd inom socialtjänsten, vilket även är anledningen till att vi har valt att söka mer kunskap om just detta ämnesområde. Vi skulle därför kunna anse att det vore mest lämpligt att vi så förutsättningslöst som möjligt samlar in data om studiens ämne. Dock insåg vi på ett tidigt stadium i studien att det skulle bli svårt att inte påverkas av vår förförståelse. Vi har därför under forskningsprocessens gång varit öppna för att justera vår tidigare kunskap, samt bredda vår förståelse och tolkning utifrån informanternas yttranden och kunskap. Detta har även inneburit att vi har ändrat vissa analysverktyg i vår teoretiska referensram. Vi kan dock inte hävda att endast vår förförståelse eller vår tolkning av studiens frågeställning är den enda rätta. Detta då förförståelse är beroende på hur individen betraktar olika ämnen, vilket medför att det finns lika många tolkningar och förförståelser som det finns människor.

3.3 Litteratur och materialsökning

För att finna relevant litteratur för vår studies ämne har vi använt söktjänster kopplade till Göteborgs universitetsbiblioteks katalog såsom GUNDA och LIBRIS. Vi har även använt oss av den kurslitteratur som vi har läst i tidigare studier under vår utbildning på socionomprogrammet. Vi har sökt efter tidigare forskning och vetenskapliga artiklar i databaserna Artikelsök, Social Services Abstracts och GUPEA, samt på Internetsidan <http://scholar.google.se>. De sökord som har gett bäst resultat är *missbrukare*, *heroinmissbrukare*, *socialtjänst*, *motivation*, *motivationsarbete*, *vändpunkter* och *framgångsfaktorer*. Vi har kombinerat dessa ord i olika sammansättningar på både svenska och engelska. Vi har även läst igenom referenslistor för att utöka vår sökning. Vidare har vi fått ytterligare information om forskningsrapporter angående vårt ämne via socialstyrelsens hemsida, (www.socialstyrelsen.se). Vi har då använt samma sökord som ovan, men även lagt till ordet *opiatmissbrukare*. Vi anser att det har varit svårt att finna litteratur och tidigare forskning specifikt för vårt valda problemområde. Vi har dock funnit mycket material i närliggande områden, vilket vi anser vara tillförlitligt då materialet har framställts av individer med en stark anknytning till aktuell forskning inom vårt ämnes teoretiska fält.

3.4 Val av undersökningsinstrument

Vi har utfört våra kvalitativa forskningsintervjuer med hjälp av en semistrukturerad intervjuguide. Guiden har utformats genom att vi på förhand har konstruerat valda teman med öppna underfrågor. Samma frågor har ställts till alla informanter, men har inte följt någon bestämd ordning. Följdfrågorna har förändrats beroendes på vad informanterna har valt att konversera. Intervjuguiden kan ses som en checklista med nedtecknade stolpar om samtalsämnena och frågor, vilka utgör ett stöd för vad intervjun skall handla om (Larsson 2005).

Då vi på förhand har haft en tanke om vilka frågor vi vill ha svar på har vi önskat möjligheten att kunna rikta samtalen till dessa valda teman. Intervjuguiden (se bilaga 1) har sex teman, varav fem teman och dess underfrågor har inspirerats av centrala begrepp ur väletablerade teorier som har relevans för motivationsarbete inom social forskning. Temana är; ”Behandlingsrelation”, ”Motivation - klient/behandlare”, ”Målformulering”, ”Motstånd”, ”Ambivalens. För att vi skulle kunna få ta del av individuella och kollektiv fakta specifik för varje enskild informant och den organisationen de representerar, har intervjuguiden inledningsvis ett tema vid namn ”Allmänt”. Genom att konstruera underfrågorna så öppna som möjligt har vi försökt att minska påverkan på informanternas svar angående ämnet. För att utvärdera intervjuguiden innan vi har träffat våra informanter har vi genomfört två pilotintervjuer. Intervjuobjekten var då två socialsekreterare som arbetar med missbruksärenden. Pilotintervjuerna har medfört att vi har fått konstruktiv kritik och ändrat

vissa frågeformuleringar och frågor som inte ansetts relevanta för vår studies syfte. Vi har då även fått övning i intervjuteknik, vilket enligt Kvale (2009) är en förutsättning för att bli en god intervjuare.

3.5 Urvalsförfarande

Vid en kvalitativ undersökning är det ovanligt med en totalundersökning då denna typ av undersökning skulle bli mycket resurskrävande. Grundtanken med en kvalitativ undersökning är dessutom att exemplifiera och inte som kvantitativa undersökningar generalisera, därav är en urvalsundersökning bäst lämpad för vår studie. Vi har valt våra informanter genom ett selektivt urval baserat på lämpliga egenskaper (Kvale 2009). Socialsekreteraren skall enligt socialtjänstlagen kapitel 5 paragraf 9 stödja den enskilde i dennes strävan att komma ifrån missbruket. Därmed anser vi att socialsekreterare har en viktig roll i motivationsarbetet med heroinmissbrukaren och är passande som informanter för vår studie. Informanternas kriterier har även baserats på att de är utbildade socionomer, samt har en erfarenhet av att handlägga missbruksärenden i vuxengruppen på minst tre år. Vi har även valt att begränsa studien till sex socialsekreterare, vilket vi tycker är ett lämpligt antal informanter. Detta då vi anser att ett större antal skulle ge ett för stort underlag för studiens omfång, medan ett färre antal skulle ge en sämre utgångspunkt för att få svar med validitet (Kvale 2009). På grund av studiens begränsade tidsramar är urvalet baserat utifrån geografiskt avstånd med Göteborgs kommun som riktmärke, vilket ligger nära i restid. De socialkontor som har ingått i studien är dock ett slumpmässigt urval. Utav de socialkontor som är belägna i Göteborgs 21 stadsdelar har tio stycken dragits vid ett första urval. Vi har därefter sänt ut intresseförfrågningar i ett informationsbrev till socialkontorens enhetschefer, vilka har ombetts att fråga sina anställda. Efter påtryckningar har vi fått fem svar, varav tre är kvinnor och två är män. En av informanterna har sedan förmedlat oss vidare till en manlig informant, vilken arbetar i en annan stadsdel än denne och på en enhet som inte har ingått i vårt slumpmässiga urval.

3.6 Presentation av informanterna

Som ovan nämnts består informanterna av sex socialsekreterare, varav tre är kvinnor och tre är män. Samtliga arbetar med att handlägga missbruksärenden inom vuxengruppen, IFO, socialtjänsten. Yrkesbefattningen är socionom, varav alla har vidareutbildning i MI - motiverande samtal. Tre av informanterna har även andra vidareutbildningar, såsom psykoterapeutisk påbyggnadsutbildning, utbildning gällande lösningsfokuserad korttids terapi, samt en masterexamen i socialt arbete. Informanternas arbetslivserfarenhet som färdigutbildade socionomer varierar från 5 till dryga 20 år. Socialsekreterarnas tjänster är fördelade på olika socialkontor belägna i olika stadsdelar inom Göteborgs kommun. Vi kommer inte att benämna socialkontoren de arbetar på vid namn i studien. För att göra informanterna mer personliga i resultat- och analysdelen, men att för den sakens skull inte röja någons identitet har dessa tilldelats fingerade namn. I nedanstående text anges hur länge informanterna har arbetat med nuvarande uppgifter och vilken tidigare arbetslivserfarenhet de har inom socionomyrket.

”Elin”; har arbetat som handläggare av missbruksärenden inom socialtjänsten sedan år 2006. Hon har en tidigare erfarenhet av socionomyrket som handläggare inom socialtjänstens försörjningsstöd.

”Ove”; har arbetat som handläggare av missbruksärenden inom socialtjänsten sedan år 2005. Han har en tidigare erfarenhet av socionomyrket som handläggare inom socialtjänsten barn och familj.

”Arne”; har arbetat som handläggare av missbruksärenden inom socialtjänsten sedan år 2006. Han har en tidigare erfarenhet av socionomyrket som handläggare inom socialtjänstens försörjningsstöd.

”Maria”; har arbetat som handläggare av missbruksärenden inom socialtjänsten sedan år 2003. Hon har en tidigare erfarenhet av socionomyrket som handläggare inom socialtjänstens försörjningsstöd.

”Tobias”; har arbetat som handläggare av missbruksärenden inom socialtjänsten sedan år 1997. Han har ingen tidigare erfarenhet av socionomyrket.

”Titti”; har arbetat som handläggare av missbruksärenden inom socialtjänsten sedan år 2004. Hon har en tidigare erfarenhet av socionomyrket som handläggare inom socialtjänstens försörjningsstöd, behandlingshem, samt boende för individer med missbruksproblem i kombination med en psykisk problematik.

3.7 Genomförande av intervjuerna

Intervjutillfället med respektive informant har bestämts efter att vi har fått svar från enhetschefen eller informanten själv via telefon eller mail. För att försäkra oss om att informationsbrevets innehåll även har nått fram till våra informanter har vi sänt brevet via mail till dessa. Brevet har då även kunnat ge tillfälle för informanten att i förväg kunna reflektera över vårt valda problemområde, vilket eventuellt har kommit att medföra bättre intervjuresultat (Kvale 2009). Efter socialsekreterarnas önskemål har intervjuerna genomförts på respektive kontor, förutom en intervju som har hållits i ett samtalsrum. Vi har tagit varannan intervju, där den ena har lett intervjun, medan den andre har fört anteckningar och där båda har inflikat följdfrågor. Vi har inledningsvis inlett intervjuerna med vad Kvale (2009) benämner som *orientering*. Vi har då berättat lite kortfattat om de teman som skall beröras och försäkrat oss om att de har accepterat att intervjun skall komma att spelas in med hjälp av en bandspelare. Vidare har vi upplyst informanten att denne kan ställa frågor om något är oklart, samt att denne kan ge synpunkter och respons efter intervjun. Avslutningsvis har samtliga medverkande fått skriva under ett medgivande för deltagandet. Syftet med ovanstående har varit att skapa en seriös och trygg bild av oss själva. Första intrycket är enligt Kvale (2009) avgörande för om informanten sedan tillåter sig att ”*våga tala fritt och yppa erfarenheter och känslor för en främling*” (Kvale 2009, sid. 144). Intervjuerna har varat cirka en timma. Bandspelaren som har legat på bordet har fort blivit bortglömd och på så vis inte verkat att utgöra ett stressmoment. För att skapa en god stämning under intervjun har vi försökt att vara empatiska och aktiva lyssnare, samt tydliga när vi har ställt våra frågor. Detta för att informanten skulle kunna känna förtroende och ge rika beskrivningar. Efter intervjun har vi frågat hur informanten har upplevt intervjun och om denne har haft några frågor, vilket man enligt Kvale (2009) kan benämna som *uppföljning*. Vi har fått intrycket av att samtliga informanter har upplevt intervjuerna som något positiv. Vi har sedan fört vidare anteckningar om hur vi själva har upplevt intervjun och om känslan informanten har förmedlat genom sina svar. Detta är enligt Svenning (2003) ett sätt att dra nytta av den personliga kontakten som sedan berikar analysen.

3.8 Utskrift av intervjuer

Samtliga sex intervjuer har transkriberats i form av textutskrifter som har varit tillgängliga för analys. Då utskriften bortser från de mellanmänskliga mötets samspel som har ägt rum mellan intervjuperson och intervjuare, samt exkluderar exempelvis kroppsspråk såsom ansiktsuttryck och gester är intervjuutskrifter enligt Kvale (2009) ”*utarmade och avkontextualiserade*

återgivning av levande intervjusamtal” (Kvale 2009, sid.194). För att inte få en allt för ensidig tolkning av empirin har våra stödanteckningar då varit av betydelse. Både intervjufrågorna och informantens svar har transkriberats så ordagrant som möjligt i sin helhet. Vi anser att ljudkvaliteten på det inspelade materialet har varit mycket bra, men för att säkerhetsställa att vi har hört rätt har vi lyssnat på det inspelade materialet vid upprepade tillfällen. Även om intervjuerna har transkriberats så ordagrant som möjligt, kan man inte bortse från det faktum att det råder en stor diskrepans mellan muntligt tal och skriftspråk. Vi har därför valt att anpassa delar av de muntliga utsagorna till skriftspråk och därför tagit bort upprepningar och stakningar som skulle kunna få informanterna att framstå som osammanhängande och förvirrade.

3.9 Analys och tolkningsförfarande

Studiens syfte och frågeställning har studerats utifrån en abduktiv strategi, vilket är en kombination av en deduktiv- och en induktiv teoribildningsstrategi. Detta då vi i vissa delar av studien har fokuserat våra teoretiska perspektiv på empirin, vilket har skett genom att vi på förhand har valt vissa teoretiska begrepp och modeller utifrån etablerade teorier om motivation och motivationsarbete. Dessa begrepp har sedan legat bakom utformningen av vår intervjuguide och fortsatta analys (deduktion). Då vi slutfört intervjuerna har empirin utgjort en grund för framväxten av ett nytt teoretiskt begrepp, vilket vi har ansett på ett lämpligt sätt kunna besvara studiens syfte och frågeställning. Vi har då dragit slutsatser utifrån empirin, och prövat empirin mot teori (induktion). Vi har därför utgått ifrån empiriskt data, men även låtit forskningsprocessen styras av våra förbestämda teoretiska analysverktyg (Larsson 2005).

För att få en god överblick på våra data har vi vid ett flertal tillfällen läst igenom vårt utskriftsmaterial. Med utgångspunkt i studiens syfte och frågeställning har det framkommit nya teman vilka även har brutits ned till underteman. Dessa har då varit relaterade till de teman som redan fanns i vår intervjuguide, men har givit vidare djup. I analysen av empirin har vi använt oss av vad Kvale (2009) benämner som *meningskoncentrering*, *meningskategorisering* och *tolkning*, varav det sistnämnda innebär att man utifrån vissa kortare avsnitt utvecklar texten med hjälp av exempelvis teorier. Kategorierna som har framkommit i informanternas utsagor har sammanställts ifrån de frågeteman som vi redan hade. Dessa teman har vidare byggts på med kategorier som har framkommit från intervjuutsagorna. Därefter har vi markerat delar i texten med olika färgpennor för att skapa en överblick och koppla de markerade styckena till de olika temana. Kvale (2009) benämner detta tillvägagångssätt för *meningskoncentrering*. Detta har lett till sammanfattningar av informanternas intervjuutsagor, som sedan har exemplifierats med citat för att belysa teman och informanternas upplevelser.

En forskningsintervju kan beskrivas som ett kunskapande samtal. Om en forskningsintervju spelas in på band kan intervjun efter transkribering resultera i en text, vilken kan utgöra ett föremål för tolkning. Tolkning av textens mening karakteriseras av den så kallade hermeneutiska cirkeln. Vilket betyder att en texts mening tolkas genom en process där textens enskilda delar eller delars mening formas av hur man förstår textens helhetliga mening (Larsson 2005). Vidare menar Thomassen (2005) att det är genom att förstå delarna som vår förståelse av helheten fördjupas. Den nya förståelsen av helheten kommer då att återverka på den fortsatta tolkningen av delarna. Tolkningsprocessen ökar på så vis vår förståelse där helhet och del betingar varandra. Utifrån vår förförståelse i form av praktisk och teoretisk kunskap som vi tog med oss in i studiens arbete har det pågått en kontinuerlig analys- och tolkningsmässig utveckling, där vårt resultatets subjektiva verklighet har tolkats fortlöpande. Tolkning är därmed inte en isolerad del av forskningsprocessen utan pågår under hela arbetets

gång (Kvale 2009). Tolkningar skedde redan initialt vid sökande av litteratur och material, samt i skapandet av vår intervjuguide, för att sedan fortsätta vid intervjuernas genomförande. Fördelen med fortlöpande tolkningar är enligt Kvale (2009) att man kan pröva sina tolkningar gentemot informanterna genom att ställa följdfrågor. När vi har sökt teman ur empirin har vi återigen gjort tolkningar. Dessa har då varit baserade på den kunskap som vi har samlat på oss under studiens gång och som har ändrat vår bild och vår tidigare förförståelse till vår befintliga förförståelse. Vid analysen av materialet har vi studerat sambandet mellan delar och helhet och tvärtom, vilket som tidigare nämnts kallas för den hermeneutiska cirkeln (Kvale 2009).

3.10 Etiska överväganden

Angående studiens etiska överväganden har vi valt att utgå ifrån Vetenskapsrådets fyra forskningsetiska principer, vilka föreligger för forskning inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga fältet. Det grundläggande individskyddskravet kan konkretiseras i fyra allmänna huvudkrav på forskningen, vilka är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Information om dessa huvudkrav har vi hämtat ifrån Vetenskapsrådets hemsida på Internet (www.vr.se).

Informationskravet innebär att vi som forskare skall informera de berörda i forskningen om studiens syfte, frågeställning och upplägg, samt att deltagandet är frivilligt, vilket innebär att informanterna har rätt att när som helst avbryta sin medverkan och att vi då inte skall komma att använda deras intervju i studien. Detta krav har uppfyllts då vi i den inledande kontakten har skickat ett informationsbrev rörande ovanstående till enhetschefen för missbruksärenden på socialkontoret och informanten, samt muntligt vid intervjutillfället.

I en vetenskaplig undersökning skall forskaren alltid inhämta ett samtycke av deltagaren. Samtyckeskravet har infriats då vi har bett informanten att skriva under ett medgivande innan intervjun har startat, vilket grundar sig i det frivilliga deltagandet. Vi har även lämnat våra telefonnummer och mailadress på kopian som de har fått av medgivandet. Syftet har då varit att de lätt skall kunna nå oss om de vill avbryta sin medverkan. Samtliga informanter har även givit sitt muntliga medgivande till att intervjun kom att spelas in.

De som ingår i en forskningsundersökning skall få största möjliga konfidentialitet och personuppgifter som lämnas skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem. Vi har försökt att följa konfidentialitetskravet så långt som möjligt i vår studie. Vi har avidentifierat våra informanter med fingerade namn och exkluderat övriga uppgifter som kan röja de medverkandes anonymitet. Vidare har alla inspelade intervjuer raderats efter transkribering. Utskrifter och anteckningar utan avidentifieringar har kastats. Att vi skulle komma att vidta dessa konfidentiella åtgärder och att vår handledare skulle få ta del av vår hela intervjuutskrift före avidentifiering har förmedlats informanterna skriftligt i informationsbrevet och medgivandet.

Nyttjandekravet innefattar att de uppgifter som har samlats in endast får användas för forskningsändamål, vilket vi har uppfyllt då det insamlade materialet endast har används i denna studie.

3.11 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

3.11.1 Inre validitet

Begreppet validitet innebär att forskaren verkligen har undersökt det denne avser att undersöka (Thurén 2007). Svenning (2003) skiljer en undersöknings validitet i vad han benämner som *inre - och yttre validitet*. Den inre validiteten är det som berör själva studien och kopplingen mellan dess empiri och de applicerade teorierna. Detta avser hur vi har lagt upp studiens design och genomförande. Av vikt är då exempelvis hur vi har utformat vår intervjuguide och dess frågor, så att frågorna uttrycker det vi faktiskt vill undersöka. För att få tillförlitliga svar som är relevanta för studiens syfte bör även frågorna vara ställda till rätt individer (Larsson 2005). Vi anser att vår studie besitter en hög validitet angående dessa två aspekter. Vid utformandet av intervjuguidens frågor har vi lagt en stor ansats på att frågorna så utförligt som möjligt skall ge svar på det vi ville veta, vilket vi betraktar att vi har fått. Vi har även genomfört två pilotintervjuer med socialsekreterare för att kunna få konstruktiv kritik angående vår intervjuguide. Vi anser även att vi har valt lämpliga informanter då vi har ställt frågor till de individer som är mest relevanta för studien syfte och frågeställning dvs. socialsekreterarna själva. Våra informanters antal, men även att vi har haft vissa kriterier kring yrkeserfarenhet och utbildning anser vi ha kunnat öka möjligheten för att få adekvata svar och därmed förhöja den inre validiteten ytterligare.

Vidare menar Kavle (2009) att validiteten även är kopplad till undersökarens hantverksskicklighet och anser då att validiteten är beroende av forskarens förmåga att kontrollera och ifrågasätta sina fynd. För att kunna validera våra tolkningar av informanternas utsagor har vi ställt många följdfrågor som har syftat till att klargöra att våra tolkningar av svaren och reducera missuppfattningar. På så vis menar Kvale (2009) att förutsättningarna för att förstå meningsinnehållet i informanternas beskrivna upplevelser ökar, vilket även förstärker validiteten. Genom att vi har spelat in intervjuerna på band har vi även kunnat säkerhetsställa informanternas utsagor på ett utförligt vis, dock är det våra tolkningar som vidare har presenteras. Vi har använt oss vad Larsson (2005) benämner som *undersökartriangulering*, vilket innebär att vi har varit fler än en undersökningssperson som har dragit slutsatser vid datainsamling och analys. Då vi har kunnat diskutera och jämföra våra tolkningar med varandra anser vi att validiteten på så vis har ökat.

3.11.2 Yttre validitet och generaliserbarhet

Den yttre validiteten handlar om studien som helhet och om den går att generalisera från ett konkret urval till hel population, samt om undersökaren har valt rätt teori utifrån vad denne är ämnad att undersöka (Svenning 2003). Då våra intervjupersoner endast har bestått av sex informanter och varit selektivt utvalda anser vi att vårt empiriska underlag inte är representativt för att kunna göra en sådan generalisering. Vi kan därför inte dra några generella slutsatser utifrån detta underlag. Då vi har gjort en kvalitativ studie har vi dessutom inte som tidigare nämnts eftersträvat generaliserbara resultat, utan önskat exemplifiera (Kvale 2009). Dock finns det en viss generaliserbarhet i vårt resultat då våra informanter har gemensamma likheter och skillnader i sina utsagor, samt genom de resultat som framkommer i tidigare forskning. Till vilken grad detta skulle höja generaliserbarheten i vår studie anser vi vara svårt att avgöra. Angående val av teorier har vi under arbetets gång kritiskt granskat om våra teorier kan vara relevanta som analysverktyg, vilket även har medfört att vi lagt till ett nytt teoretiskt begrepp. Vi anser att våra teoretiska begrepp och modeller ifrån etablerade teorier om motivation och motivationsarbete är relevanta utifrån studiens syfte och frågeställning. Vi har även kunnat koppla den teoretiska underbyggnaden till vår empiri, vilket har möjliggjort för tänkvärda slutsatser. Vi anser att vår studie besitter tillfredställande yttre validitet, dock är den svårare att säkra än den inre validiteten. Även om vår studies syfte

och frågeställning har varit i fokus under hela arbetets gång är vi dock medvetna om att det finns andra sätt att undersöka vårt ämnesområde än det sätt vi har valt.

3.11.3 Reliabilitet

Med reliabilitet menas att studiens resultat är tillförlitliga. ”*Två undersökningar med samma syfte och med samma metoder skall ge samma resultat*” (Svenning 2003, sid. 67). Att uppnå en reliabilitet i en kvalitativ undersökning är svårt. Detta då vi har använt oss själva som mätinstrument och har styrts av vår förståelse och våra tolkningar, vilka även har omjusteras under forskningsprocessens gång. Det är även svårt att återskapa de premisser angående det mellanmänniska mötet som råder mellan intervjuare och informant, vilket gör att det uppstår skillnader. Då ovanstående inte går att fångas av en standardmodell gäller kraven på reliabilitet inte i samma utsträckning för kvalitativa undersökningar som för kvantitativa, där mätinstrumenten är mer exakta. Diskussionen om reliabiliteten blir därför mindre aktuell (Svenning 2003). Vi har dock eftersträvat att förhöja vår studies tillförlitlighet genom att redovisa studiens genomförande, valda metoder, teoretiska underbyggnad och då inte minst vår förståelse. Tillförlitligheten kan även anses ha höjts då vi har använt oss av samma intervjuguide angående alla informanter. Att vi har ställt följdfrågor för att som ovan beskrivit reducera missuppfattningar och tydliggöra att våra tolkningar av informanternas svar är korrekta, samt att vi har använt oss av undersökartriangulering har inte bara stärkt validiteten utan även reliabiliteten. Ytterligare en aspekt som har medfört en förhöjd reliabilitet är att vi har diskuterat och jämfört vårt resultat med tidigare forskning och på så vis kunnat urskilja likheter och skillnader.

4. Tidigare forskning

Som tidigare nämnts visade det sig tidigt i vår studies arbete att det har varit svårt att finna rapporter, avhandlingar och litteratur som specifikt berör socialsekreterarens direkta motivationsarbete med målgruppen heroinmissbrukare. Vi har dock hittat forskning i närliggande områden för vår studies ämne. Den forskning som vi anser har varit relevant vidrör socialtjänstens syfte och mål med ett motivationsarbete. Nedanstående text berör även forskning angående relationen och interaktionen mellan socialsekreterare och klient, ur vilket ett gemensamt motivationsarbete kan härledas.

4.1 Socialtjänstens syfte och mål med motivationsarbetet

Enligt Svensson (2000) används begreppet motivation inom socialtjänsten utifrån intentionen att leva självförsörjande, utan droger och inom lagens ramar. Motivation används då som en bedömningsgrund i riktning mot drogfrihet och laglydighet. Enligt Svensson är målet för socialsekreterarens motivationsarbete alltid riktat mot ”det normala”. Motivationen kan således ses som riktad mot att acceptera att leva efter samhällets normsystem, vilket innebär att socialsekreteraren skall få klienten intresserad av att påbörja en förändring mot ”det normala” genom eget agerande.

Enligt Svensson är områdena inom vilka socialarbetaren kan bedriva motivationsarbete följande:

- Socialtjänsten, när individer blir ett ärende då de är omotiverade till förändring angående sitt missbruk men kan tänkas få mer praktisk hjälp som ekonomiskt bistånd och bostad
- Tvångsvård, där missbrukare har intagits mot sin vilja beroendes på att de allvarligt överträdit gränser för ”det normala”
- Kriminalvården, vid fängelse- och kontraktsvård, detta då staten har en ambition att påverka

Svensson menar att det är oundvikligt att tala om motivationsarbete inom just dessa områden. Detta då ett motivationsarbete bör vara omöjligt att utföra under frivilliga former eftersom klienten om den söker sig frivilligt till ett motivationsarbete redan är motiverad.

Billquist (1999) har studerat socialtjänstens klientarbets syfte och innehåller utifrån ett maktperspektiv. I Billquists resultat framkommer det att socialsekreterarna har en genuin önskan att förmedla hjälp, samt bedriva ett arbete i ett mer motiverande syfte. Handlingsutrymmet minskar dock utav de byråkratiska och kontrollerande inslagen, vilket innebär att socialsekreteraren kan hamna i en ambivalent position och inte se till klientens individuella situation. Enligt Billquist utgör denna påfallande dualism en svårighet för socialsekreterarna att bedriva ett motivationsarbete inom en organisation som socialtjänsten. Samtidigt menar Billquist att om klienten enligt socialsekreteraren inte visar sig tillräckligt motiverad att förändra sin situation kan socialsekreteraren ibland använda sig av negativa sanktioner för att motivera klienten till att ändra inställning. Enligt studien kan sådana sanktioner även förekomma om parterna är oense om vilken behandlingsform som är mest passande. Studiens resultat visar att demokratiska samtal försvåras av två faktorer, vilka innefattas av att socialsekreteraren besitter ett tolkningsföreträde och därmed makten att definiera situationen och motivationsarbetet. En annan försvårande faktor är den svenska narkotikapolitikens inställning att narkotikamissbruk till varje pris måste stoppas.

Enligt Billquist resultat innebär detta att målet angående drogfrihet ständigt hamnar i fokus, vilket medför att de behov klientens kan tänkas vilja ha hjälp med att uppfylla inte prioriteras så länge klienten inte blir drogfri.

Bergmark & Oscarsson (1989) tolkar socialtjänstens uppgift att skapa motivation hos den enskilde som att socialtjänsten skall underlätta för människor att förändra sina livsvillkor, men även försöka påvisa för klienten hur denne själv skall ändra sina livsvillkor. I det första fallet handlar det således ofta om att ge individen resurser, materiella eller av mer social och psykologisk karaktär. I det praktiska sociala arbetet förutsätter detta att få fram dessa resurser samtidigt som individen måste ha en viss social och psykologisk kapacitet för att kunna tillgodogöra sig dem. I det senare fallet handlar det om att förändra individens nuvarande syn på sitt liv och på alternativa livsmöjligheter. Således innebär det att individen skall genomgå en psykologisk förändringsprocess som får denne motiverad att förändra sina livsvillkor. I Bergmark & Oscarssons översikt problematiseras motivationsbegreppet utifrån att missbruksvården inkluderat socialtjänsten implicerar att alla vill sluta missbruka om de yttre omständigheterna är de rätta, vilket förutsätter att alla klienter innerst inne vill förändra ett destruktivt beteende. Om man applicerar detta synsätt på en individ med missbruksproblematik, menar de att klienten lika gärna kan vara motiverad till ett fortsatt missbruk som att bryta det. Bergmark & Oscarsson ifrågasätter om det är möjligt att bedriva ett motivationsarbete om behandlingsmotivationen i grunden är en beteckning för missbrukarens projekt att befria sig från de egna, närvarande motiven för att därigenom att bli en annan. En central socialarbetarstrategi är då enligt Bergmark & Oscarsson ”att börja där klienten står” och kartlägga de skäl som motiverar missbrukets reproduktion i en artikulering av de positiva effekterna av missbruket. Om denna sida av missbruket negligeras och om socialekreteraren tolkar missbruket som något som ligger utanför klientens gränser så försvinner möjligheten till ett genuint avstående från klientens sida. Det som återstår är att klienten skall stå emot drogen fram till den punkt då återfallet är ett faktum.

4.2 Motivation genom interaktion

Vi kan utifrån vårt studerade problemområde även härleda socialekreterarens motivationsarbete till Carlsson (2003), som utifrån ett interaktionistiskt perspektiv studerat om och hur hjälp förmedlas inom socialtjänstens Individ- och familjomsorg, samt hur hjälpprocessen har upplevts av socialekreterare och klienter. Carlsson fokuserar i sin avhandling på vad som leder hjälpprocessen i gynnsam riktning och vad som försvårar hjälpmöjligheterna. Avhandlingens resultat visar att relationen mellan aktörerna är centralt för att motivation och hjälp skall förmedlas. När en positiv relation inte utvecklas kopplas inte parternas intentioner och mål samman. Därmed uteblir arbetsalliansen och det gemensamma motivationsarbetet. När ett samarbete inte kommer till stånd drivs processen vidare genom ensidiga beslut av den part som har makt (socialsekreteraren). Som ovanstående forskningsresultat indikerar menar Carlsson att det även kan finnas en press från organisationen och samhället att agera, direktiv som socialekreteraren måste verkställa men inte sällan är ambivalent inför. Detta riskerar att rycka undan grunden för motivations- och hjälpförsök, vilket medför att båda parternas, särskilt klientens manöverutrymme minskar. Socialtjänsten två sidor, en stöd- och hjälpsida men även inslag av tvångs- och myndighetsutövning gör att klienten ofta känner sig ambivalent inför en kontakt med socialtjänsten. Klientens misstro, rädsla och maktunderläge kräver då positiva betingelser som kan kompensera eller upphäva dessa. För att komma tillrätta med klientens skepsis som kan utgöra ett hinder i motivationsarbetet behöver klienten inledningsvis ett väl tilltaget förhandlingsutrymme och en kontaktfas där båda parter lär känna varandra och kan bygga en förtroendefull relation, samt tydliggör sina intentioner. Enligt Carlsson kan en ömsesidig

relation och öppna demokratiska förhandlingar kring gemensamma mål påverka klientens position i gynnsam riktning, då klienten får inflytande i sin egen förändringsprocess.

Likväl Carlssons (2003) avhandling visar Bernler & Johnssons (1993) studie på att en god relation mellan parterna socialsekreterare och klient är en faktor som påverkar motivationen och hjälpprocessen i gynnsam riktning. Dock förmedlar resultatet att en god och bärig relation i de flesta fall utvecklas, men att denna inte utnyttjas fullt ut i motivationsarbetet. Resultatet indikerar på att socialsekreterarna inte vågar sätta relationen på spel genom mer ifrågasättande interventioner. Istället har relationen en tendens att utvecklas till ett sorts ömsesidigt beroende där den stödjande funktionen ersätter den mer bearbetande, vilket förlänger motivation och förändringsprocessen. Bernler & Johansson hävdar att relationen utvecklas över tid och att aspekter som ömsesidigt gillande, förstående och lyssnande förändras positivt under behandlingskontaktens gång. Dock menar de att tendensen att göra direkta handlingar för klienten, men även att ge råd kan minska. En långvarigare relation med klienten kan alltså öka potentialen för stöd samtidigt som detta minskar behandlarens initiativ att använda relationen för mer förändrande interventioner.

Ett framgångsrikt motivationsarbete med missbrukare kännetecknas enligt Blomquist (1991) i huvudsak av fyra aspekter:

- En tillitsfull och äkta relation
- En trygg och tillåtande miljö, där nya beteenden kan prövas som premierar hopp om förändring
- En förklaring (eller budskap) som framstår som trovärdigt och som pekar ut möjliga handlingsstrategier för framtiden
- En ritual (konsistent metod eller teknik som kräver både behandlaren och klientens engagemang och som ökar klientens tilltro till behandlaren)

Blomquist menar vidare att förklaringsmodeller och ritualer kan vara av olika slag, men tjänar som ett gemensamt syfte att utmana klientens egna föreställningar om sig själv och sin situation. Detta då behandlaren visar på alternativa synsätt och faktiska förhållanden, vilket väcker känslor som gör klienten mottaglig för nya tankesätt och hopp om att förändring är möjlig. Klienten får då tillfälle att uppleva konkreta framsteg, vilket leder till ökad tillförsikt och upplevelser av att kunna bemästra sitt liv.

Bredin, Tuunanen & Wegel (2003) skriver om bemötande och motivation i arbetet med unga vuxna med missbruksproblem inom socialtjänsten. I studien har författarna jämfört litteratur angående motivationsarbete med fokus på missbruk med vad socialsekreterare inom missbruksärenden, samt f.d. klienter anser vara viktigt för bemötande och motivation inom socialtjänsten. Litteraturen som har avhandlats är följande; Näsholm, C & Melin, A-G (1998) "Behandlingsplanering vid missbruk", Revstedt, P (1986) "Motivationsarbete", Wirbing, P & Johansson, K (1999) Riskbruk och Missbruk" och Jenner, H (1987) "Motivation hos missbrukare och behandlare". Studiens författare menar att teorin kring motivationsarbete och bemötande inte skiljer sig åt i någon större utsträckning i de böcker de har läst. Författarna refererar då främst till böckerna av Näsholm & Melin (1998) och Wirbing & Johansson (1999), som hävdar att motivationen är en ständigt pågående process som kan delas upp i fem olika faser där varje fas har olika kännetecken och att klienten därmed skall bemötas på olika sätt beroendes på vilket stadium i motivationsprocessen denne befinner sig, vilkas faser är följande;

1. Problemfri/Före begrundandet
2. Ambivalens/Övervägande
3. Beslut/Förberedelse
4. Handling/Genomförande
5. Vidmakthållande/Stabiliseringsfas

Genom teorin och intervjuerna har studiens författare fått en likartad bild av hur socialsekreterarna arbetar med unga vuxna i missbruk d.v.s. teorin överensstämmer med hur de professionella arbetar med sina klienter. Detta då socialsekreterarna menar att det är avgörande för motivationsarbetet utveckling att veta i vilken fas klienten befinner sig i kopplat till ovanstående. Socialsekreterarna menar att de i motivationsarbetet bör fokusera sitt bemötande på att visa empati, utveckla diskrepans, undvika att argumentera, vilket även stöds av Näsholm & Melin (1998), Johansson & Wibring (1999). Ett av studiens resultat visar att socialsekreterarna måste ha ett äkta engagemang i sitt motivationsarbete och förmedla hopp om ett annat liv. Enligt studiens författare stöds socialsekreterarnas utsagor av Revstedts (1986) syn om att behandlaren skall följa sex olika attityder i bemötandet av klienten, vilka är: aktning, förståelse, engagemang, hoppfullhet, tilltro och ärlighet. Det framkommer även i litteraturen och intervjuerna att behandlarens egen motivation är viktig för motivationsarbetet. Studien visar även vikten av att socialsekreteraren skall ha kunskap kring droger, vilket kan betraktas som en väg till att få kontakt med klienten och därmed motivera till förändring.

5. Teoretiska perspektiv

I detta kapitel kommer vi att redogöra för de begrepp som är centrala i vår studie och som vi har valt att använda som teoretiska analysverktyg för vår insamlade data. Utifrån studiens syfte och frågeställning har vi valt centrala begrepp ur motivationsforskning. Uppsatsens teorikapitel behandlar därmed begrepp kopplade till motivation och motivationsarbete och består av; positiv människosyn, latent/ manifest motivation och kontaktrebusar, behandlingsrelation, modell för motivationsprocessen och påverkande faktorer för motivationsprocessen såsom avståndet till målet, uppnåendets värde, misslyckandets sannolikhet, samt Pygmalioneffekten.

5.1 Positiv människosyn

Revstedts bok *Motivationsarbete* (1995) har fått en stor spridning bland socionomer och andra som arbetar med förändringsarbete med människor. Revstedt skriver att de som är praktiskt verksamma inom socialtjänsten, kriminalvården och psykiatrin förväntas kunna motivera klienter som är tveksamma till behandling. Boken kan då enligt Revstedt ses som en handledning för de yrkesverksamma som möter tillsynes omotiverade klienter i sitt arbete. I boken menar Revstedt att motivationsarbetaren måste ha en **positiv människosyn**. En sådan värdering är av stor betydelse för motivationsarbetaren eftersom detta påverkar dennes allmänna inställning till sina möjligheter att motivera. Den positiva människosynen innebär att människan innerst inne är god och innefattas sedan födseln av en **positiv kärna**. Det onda eller destruktiva är något som skapas av samspelet mellan människa och miljö. Med tron på den positiva kärnan i grunden för motivationsarbetets människosyn, definierar Revstedt motivation som en strävan hos människan att leva ett så meningsfullt och självförverkligat liv som möjligt. Han sammanfattar denna strävan i fyra grundläggande egenskaper som kan ses som delar av samma fenomen. Han menar att det tillhör människans innersta natur att vara målinriktad, konstruktiv, social och aktiv;

Målinriktad – innebär att alla människor vill ha ett mål i tillvaron, en mening i sitt liv och något att sträva efter. Denna mening är subjektiv och kan bestå av t.ex. en livskamrat eller religionen som riktmärke.

Konstruktiv – menas att människan strävar efter att vara god mot sig själv och andra, samt försöker hitta livsbejakande lösningar på problem. Synsättet utgår från att ingen vill vara destruktiv dvs. göra sig själv eller andra illa.

Social - betyder att människan vill ha kontakt med sig själv och andra. Individer vill rikta sig till och leva i samverkan med andra. Människan vill inte utestänga andra eller isolera sig.

Aktiv – betyder att människan är ett skapande väsen som handlar aktivt i sin livssituation och formar sitt eget öde. Detta innefattar att människan uppskattar utvecklig och förändringar.

5.1.2 Latent/manifest motivation och kontaktrebusar

Revstedt (1995) anser att människor kan med motivationsarbetets definition av motivation betraktas som mer eller mindre motiverade. Detta innebär att alla människor innerst inne är motiverade och att strävan efter att leva ett meningsfullt liv finns hos alla. Revstedt beskriver i samband med detta, begreppet **latent motivation** och åsyftar att motivationen finns hos alla, men att den hos vissa människor inte märks eller syns i alla handlingar utåt, därav ordet latent (vilande). Hos en latent motiverad individ har de destruktiva krafterna tagit över de konstruktiva, med detta menas dock inte att destruktivitet är en kraft där

människan är ett värnlöst offer för sitt inre. Att vara latent motiverad innebär snarare att man antingen upplever sig ha ett begränsat antal destruktiva alternativ att välja på eller att man inte har några valmöjligheter alls. Man har alltså inte tillräckligt god kontakt med sin positiva inre kärna och kan därför inte göra val eller se några möjligheter.

På motsatt vis talar Revstedt om en **manifest motiverad person**, där manifest betyder tydlig och synlig. Här syftar han på en individ som har såpass god kontakt med sin inre kärna att han upplever sig ha valmöjligheter. Hos en manifest motiverad person är de konstruktiva krafterna större än de destruktiva krafterna. En manifest motiverad person kan ha exakt samma problem som en latent motiverad person, men det handlar snarare om hur konstruktivt eller destruktivt man handskas med dessa än om vad själva problemet är.

Det som är mest påtagligt med en latent motiverad person är hans försvar. För en motivationsarbetare är det av vikt att man förstår och kan handskas med klientens avvärjande och att man har en insikt i försvarets dubbla funktion. Detta försvar kan hos klienten innebära ett skydd mot att känna smärta eller vara ett rop på hjälp. Kontaktsökandet är det som utgör den grundläggande funktionen i försvaret. Begreppet **kontaktrebus** används för att beskriva den dubbla funktionen försvar och kontakt. Med ordet rebus menar man att kontaktförsöket är maskerat, vilket angående en klient kan yttra sig på så vis att denne på ytan inte alls verkar vilja ha någon kontakt. Motivationsarbetaren kan i sådant fall tro att klienten vill hålla sig undan och av denna anledning ge upp i sina försök att nå klienten. Att se bakom en individs destruktiva beteende och hitta själva problemet är en förutsättning för all motivationsarbete och att motivationen blir manifest igen. Motivationsarbetaren uppgift syftar till att individen skall kunna se positivt på framtiden, känna hopp, tillit, samt respektera sig själv och ha empati.

5.2 Behandlingsrelation

I forskning och praktiskt socialt arbete betonas ofta betydelsen av att skapa och vidmakthålla en **behandlingsrelation**. Bernler & Johnsson (2001) har utarbetat en sammanhängande teori för psykosocialt arbete, vilken grundar sig på det psykodynamiska och det systemteoretiska perspektiven. Teorin integrerar de två perspektiven och belyser både klientens inre klimat och dennes yttre verklighet, samt samspelet mellan de båda. I denna teori beskrivs relationen som hjälpens grundläggande form och förutsättning för all annan hjälp. Relationen är i sig en hjälp samtidigt som den bär, det vill säga är transportmedlet för hjälp och behandling. Bernler & Johnsson (2001) menar att den omsorg som bör läggas ner på relationsskapandet bland annat hänför sig till just denna dubbla roll som relationen har i behandlingen. Att skapa en god relation till klienten kan då ses som en motivationsstärkande intervention och är grunden för allt motivationsarbete.

Bernler & Johnsson (2001) menar vidare att det finns två typer av relationer som man inom kommunikationsteorin brukar särskilja i en symmetrisk och komplementär interaktion för att förklara maktförhållandena i en relation. En relation är symmetrisk då parternas aktioner är likartade och makten jämt fördelad, likt en vänskapsrelation. En behandlingsrelation är dock en **komplementär relation** där parternas aktioner istället kompletterar varandra och maktstrukturen blir sned. Den ena parten blir "one-up" och den andre blir "one-down". Den som är "one-up" kommer att styra den andre och vanligtvis även hur relationen utformas, likt en rådgivare och klient. En **metakomplementär interaktion** innebär att den som är "one-down" dvs. styrs av den andre, är den som styr relationens utformning. För att behandlaren skall ha handlingsfrihet i behandlingen måste relationen vara metakomplementär. Det vill säga behandlaren får rättigheten av klienten att handla, vilket innebär att behandlaren styr,

men att klienten styr denna styrning genom sitt accepterande. På så vis har klienten den överordnade makten. Relationen är dock definitionsmässigt alltid en komplementär relation, detta då behandlaren har rollen som hjälpare och klienten den som blir hjälpt, samt befinner sig i en behovssituation (Bernler, Johnsson 2001). Det är ändå viktigt att behandlaren påvisar för klienten att denne förstår sig själv bäst och har huvudansvaret för den förändring som kan komma till stånd (Bernler 1999). Relationen är inte bara sned i maktstrukturen, utan även i sakförhållandet att parternas motiv till att upprätthålla relationen skiljer sig i hög grad. Den hjälpte har ett större personligt intresse av att bli hjälpt än att hjälparen har att hjälpa. Om motsatt förhållande råder kan man betrakta detta som något problematiskt ur såväl behandlingsteknisk som moralisk synpunkt. Förhållandet kompliceras dock inom exempelvis socialtjänsten då hjälparen också representerar samhället och dess motiv även är att upprätthålla kontakten i kontrollerande och motiverande arbete. Då hjälprelationen är komplex är det även möjligt att den komplementära relationen inte är fullständig, det vill säga att den enes önskan och syn på att bli hjälpt varken kvalitativt eller kvantitativt motsvarar den andres syn. Även om hjälprelationen är asymmetrisk strävar den efter att bli mer symmetrisk då klienten skall kunna lösa sina problem utan hjälp i framtiden. Det är likaså av vikt att vissa aspekter i den komplementära relationen är mer eller mindre symmetriska, exempel på sådana är ömsesidigt gillande, respekt och ärlighet. Om inte behandlaren känner empati för klientens situation kan inte en god behandlingsrelation skapas. Behandlaren behöver inte älska sin klient, men både kunna se klienten som en klient och en medmänniska att tycka om. Genom att behandlaren kan säga både du och det i samma relation erkänns professionalismen och medmänskligheten, vilket är en förutsättning för en bärande behandlingsrelation (Bernler, Johnsson 2001).

Enligt Bernler & Johnsson (2001) är det mest centrala egenskapen för behandlingsrelationen existens att båda parter definierar sig som hjälpare respektive den hjälpte. Det vill säga har en komplementär relation, vilken kan beskrivas i tre faser. Fas ett utgörs av att klienten trevar efter bekräftelse på sin egen och behandlaren existens. Behandlaren bekräftar detta genom att visa att båda existerar i relation till den andre. Denna fas brukar genomgå många gånger och kallas *den initiala bekräftelsecykeln*. Fasen kommer ofta att beröra problemet att vara en, vilket är ett primärt problem hos många klienter. Problemet att vara en och därmed en bristande identitet utmärker sig genom att klienten ofta stänger ute omvärlden eller vill befinna sig i en symbiotisk bubbla med socialsekreteraren. I denna initiala fas ligger ansvaret hos behandlaren att se till att relationen fungerar, vilket då är en konsekvens av situationens asymmetriska struktur. Vidare utmärks fas två av att klienten erkänner relationen, vilket kan innebära att bekräftelsen tar sig en mängd negativa uttryck då klienten gör allt för att inte gå vidare i relationsutvecklingen. Klientens motstånd kan hänga samman med dennes tidigare problem och erfarenheter angående tvåsamhet. Övergivenhetskänsla kan då vara en påtaglig faktor och rädslan att återigen bli övergiven kan hindra relationens existens. Fas tre utmärks sedan av att klienten har bekräftat relationen som en tvåpersonsrelation, men att frågan om hur relationen skall vara kvarstår. Klienten konfronteras då med att relationen skall existera i en social kontext. Det är då av vikt att hjälparen definierar relationen som både en person – personrelation och en behandlar- klientrelation det vill säga en relation som både är medmänsklig och yrkesmässig. Detta kan vara något problematiskt för behandlaren då klienten kan vilja vara kvar i en kamratlig libidinöst förhållande till den yrkesverksamme och inte acceptera att relationen är professionell (Bernler, Johnsson 2001).

5.3 Modell för motivationsprocessen

Jenner, professor i pedagogik med inriktning mot ungdoms- och missbruksvård, har i boken *Motivation hos missbrukare och behandlare* (1987) försökt att bygga en bro mellan pedagogisk motivationsforskning och praktiskt socialt arbete. Jenner har i boken ritat en allmän modell för motivationsprocessen. De viktigaste byggstenarna är;

- En inre drivkraft
- Beteenden eller handlingar
- Mål

Därtill kommer en återkoppling i form av modifiering eller förstärkning av den inre drivkraften. En inre drivkraft, baserad på behov, förväntningar eller önskningar utlöser handlingar eller beteenden riktade mot vissa mål som kan vara inre eller yttre. Vare sig målen uppnås eller inte blir resultatet en förstärkning eller modifiering av den inre drivkraften. Andra faktorer såsom individens tidigare upplevelser och dennes miljösituation är även viktiga att ta med i beräkningen.

Den **inre drivkraften** som är grundad i bl.a. behov, vilka aktiverar och styr en människas beteende. Jenner kopplar dessa behov till den amerikanska psykologen Abraham H Maslows behovshierarki om mänskliga behov, i vilken Maslow skiljer mellan primära (fysiologiska) och sekundära (sociala) behov. De primära behoven utgörs av medfödda och livsviktiga behov såsom exempelvis föda och sömn. Som sekundära behov räknas behov som inte är livsviktiga men ändå viktiga för vårt psykiska välbefinnande. Exempel på sådana behov kan vara trygghet, kontakt, gemenskap, självbestämmande och självförverkligande. Först när de primära behoven är uppfyllda kan man som individ bli medveten om och ägna sig åt önskningar på en högre nivå.

Drivkraften utlöser **beteenden och handlingar** riktade mot vissa **mål**. Dessa beteenden och handlingar skiljer sig ifrån varandra då beteenden kan betraktas vara mer reflexmässiga anses handlingar vara mer medvetna och förutsätts ha en intention. I denna **målsträvan** är motivationen riktad mot något. Det kan röra sig om **yttre mål** såsom belöningar, materiella ting, status och andra människors uppskattning, eller **inre mål** såsom glädje, självförverkligande och stolthet. Mer konkret ligger skillnaden mellan inre och yttre mål att det förstnämnda är sådana som individen själv kan avgöra om målet är uppnått eller inte, medan det för yttre mål handlar om att individen inte på samma sätt har avgörandet angående om målet är uppnått eller inte, utan är beroende av andras omdömen.

Motivationen handlar om en växelverkan mellan individens inre drivkraft och målen samt dess sammanhang i vilket målen ingår. Effekten av dessa resulterar i att individen antingen blir uppmuntrad eller hämmad, motivationen försvagas eller stärks. Det sker en **återkoppling** i form av en modifiering eller förstärkning av den inre drivkraften.

5.3.1 Påverkande faktorer för motivationsprocessen

Utifrån ovanstående kontext menar Jenner (1987) att hur motivationsprocessen slutar handlar inte bara om individens vilja, utan är avhängig både målets art och vissa individuella och sociala faktorer. Mot den här bakgrunden benämner Jenner tre faktorer som mer än mycket annat präglar motivationsprocessen, vilka är följande;

Avståndet till målet

Jenner skriver att behandlingsmotivationen ofta uppfattas som någonting som antingen finns eller inte finns. Om en klient inte visar vilja till att förändra sitt sätt att leva anser många behandlare att klienten saknar behandlingsmotivation. Det faktum att motivationen påverkas av vad Jenner kallar *avståndet till målet* framhåller att behandlaren inte bör döma klienten utifrån bristande motivation för ett slutmål. Det kan istället handla om att slutmålet kan upplevas diffust och för avlägset för klienten. Behandlaren bör då istället fokusera på konkreta kortsiktiga delmål. Det positiva med en sådan strategi är att ett behandlingsresultat som till en början kan te sig omöjligt i relation till ett tänkt slutmål kan underlättas för båda parter om de kortsiktiga delmålen uppnås först. Båda parter blir på så vis stärkta.

Uppnåendets värde

Jenner anser att motivationen påverkas av *uppnåendets värde* och att det ibland kan vara lätt som behandlare att glömma bort att mål som man som behandlare tycker är självklara, inte alltid behöver vara det för klienten. *Uppnåendets värde* är inte ett objektiva mått, utan i högsta grad ett subjektivt. Det som har betydelse för motivationsarbetet och därmed målet är vad klienten lägger in i det.

Misslyckandets sannolikhet

Jenner anser att motivationen påverkas av *misslyckandets sannolikhet* och att det som behandlaren kan uppfatta som bristande motivation kan vara en genuin rädsla för att misslyckas hos klienten. Detta då många klienter har tidigare erfarenhet av misslyckanden och besvikelser. Klienten kan därför göra en vinst- förluskalkyl och resonera angående chanserna till att lyckas. Behandlarens bemötande av klienten kan då påverkas av hur denne tolkar klientens beteende. Det vill säga upplever behandlaren en bristande vilja hos klienten eller en rädsla för att misslyckas?

5.4 Pygmalioneffekten

Jenner applicerar Pygmalionbegreppet som en effekt inom missbrukarvården. I avhandlingen ”Pygmalion på socialbyrån – en studie av förväntningar mellan socialarbetare och klient” (1991) skriver Jenner om positiva och negativa förväntningar mellan behandlare och klient. Jenner använder då genomgående begreppet Pygmalion, vilket innebär att en individs beteende kan påverkas av någon annans förväntningar, vilken då fungerar som en självuppfyllande profetia. Jenner menar att om behandlaren inte tror på förändring och hopp för klienten, kan heller inte klienten tro att förändring är möjlig och genomförbar. Denna självuppfyllande profetia fungerar även omvänt, tror behandlaren på förändring hos klienten och stödjer klienten börjar klienten tro på sig själv och chansen till förändring ökar. Jenner belyser vikten av att behandlarens första intryck och att en eventuell föreställning om klienten inte får ligga till grund för det kommande arbetet. Behandlarens föreställningar och förväntningar angående klienten är en slags kategorisering som kan vara dold och omedveten, men behandlaren kan även göra sig skyldig till en öppen och medveten kategorisering, exempelvis när man ställer en diagnos eller på annat sätt klassificerar klienten. Hur behandlaren inledningsvis bemöter klienten kan i hög grad påverka klientens inställning till fortsatt kontakt, vilket yttrar sig i en vilja eller ovilja. Jenner menar att ett bra behandlingsklimat kan skapa en vilja till förändring och motivation hos klienter som till en början är omotiverade. För att klienten skall känna sig motiverad måste även behandlaren vara likaså och fokus ligger på interaktionen mellan dessa.

6. Resultat och analys

I följande kapitel redovisas resultat och analys av det empiriska materialet utifrån tre teman som har uppkommit ifrån socialsekreterarnas utsagor. Temana är ”Relation”, ”Mål”, samt ”Ambivalens/motstånd”.

6.1 Relation

Enligt socialsekreterarna är relationen en förutsättning för motivationsarbetets existens, vilket kan betraktas utifrån Bernler & Johnssons (2005) synsätt om att relationen i sig är en hjälp samtidigt som den bär, det vill säga är transportmedlet för hjälp och kommunikation. Att socialsekreteraren har en god relation till klienten kan då ses som en motivationsstärkande intervention. Temat ”Relation” är uppdelat i tre underteman med olika underrubriker, varav det första temat är; ”Relationsetablering”, vilken belyser relationens initiala fas. Det andra undertemat ”Den bärande relationens betydelse för motivationen” belyser ett senare stadium i relationsutvecklingen och hur relationen blir bärande. Det sista undertemat ”Motivationens betydelse för den bärande relationen” illustrerar svårigheten med att skapa en bärande relation till en klient med bristande motivation.

6.1.1 Relationsetablering

Tydliggörande av roller

Utifrån socialsekreterarnas utsagor uppkommer en samstämmig åsikt om att tydliggörandet av respektive roller i den inledande kontakten med klienten är av största vikt för relationen och det fortsatta motivationsarbetet. Tydliggörandet syftar då till att belysa vilka man är i förhållande till varandra. Vilket innebär att socialsekreteraren lyssnar på vad klienten vill ha hjälp med att förändra, samt vad denne själv kan bidra med i denna förändring. Socialsekreteraren talar då även om för klienten vad hon/han själv kan hjälpa till med inom ramen för sitt uppdrag och på vilket sätt hjälpen kan ske. Relationsetableringen utgör en gemensam plattform som möjliggör att man strävar åt samma riktning angående förändring, vilket enligt socialsekreterarna är en gynnsam förutsättning för det fortsatta motivationsarbetet.

Maria: ”När man är socialsekreterare så tycker jag att det handlar om att man är tydlig i sin roll från början när det är en ny kontakt. Man skall inte vara mer formell än vad som krävs men att man ändå är tydligt med vem man är och vad man skall göra. Nästa fråga blir då att ta reda på vad det är för klient, knäcka den sociala koden på något sätt. Gör man det så brukar man få en ganska bra relation, men att man också ställer lite krav, att det blir ett samarbete. Att man inte bara får hjälp utan man måste göra lite själv också.”

Enligt Bernler & Johnsson (2001) är den mest centrala egenskapen för en behandlingsrelations existens att båda parter definierar sig som hjälpare respektive den hjälpte och därmed ingår i en komplementär relation. Genom att socialsekreterarna initialt i kontakten vill klargöra vad klienten vill ha hjälp med och vad socialsekreteraren själv kan hjälpa denne med inom ramen för sitt uppdrag belyser socialsekreteraren för klienten att denne ingår i en komplementär relation där maktstrukturen är sned. I den komplementära relationen har socialsekreteraren rollen som hjälparen och blir då ”one-up”. Klienten som är i behov av hjälp blir då ”one-down”. Socialsekreteraren styr då klienten, samt hur relationen och det fortsatta motivationsarbetet utformas. Att socialsekreteraren tydliggör dessa roller kan då ses utifrån Bernler & Johnssons faser för den komplementära relationen. Där den första fasen benämns som den *initiala bekräftelsecykeln*, och utmärks av att klienten söker bekräftelse på sin egen och behandlarens existens. Socialsekreteraren bekräftar då bådadas existens genom att visa att

de existerar som två separata individer i relation till varandra och belyser vad respektive part kan bidra med till förändring. I denna initiala fas har socialsekreteraren ansvaret att relationen etableras och fungerar, vilket är en konsekvens av situationens asymmetriska natur. Att socialsekreteraren tydliggör dessa roller kan då även ses som att socialsekreteraren prövar klienten om denne kan tänkas acceptera relationens utformning. Om klienten inte accepterar sin roll över tid kan inte en professionell behandlingsrelation existera och därmed inte ett motivationsarbete.

Bernler & Johnsson (2001) menar att även om relationen är komplementär och maktstrukturen är sned är det av största vikt att hjälparen påvisar för klienten att denne förstår sig själv bäst, samt har huvudansvaret för den förändring som skall komma till stånd. Flertalet av socialsekreterarna uppger att de tidigt i kontakten skall ställa krav på att klienten bidrar till sin egen förändring så att det uppstår ett samarbete, vilket exempelvis belyses i slutet av Marias citat. Genom att socialsekreteraren initialt i kontakten lyssnar och låter klienten definiera förhållandet och hur denne ser på sin situation möjliggör socialsekreteraren klientens delaktighet och självbestämmande, samt prövar sin rätt till att handla gentemot klienten. Om klienten bekräftar socialsekreterarens rätt att handla ingår parterna i vad Bernler & Johnsson (2001) benämner som en metakomplementär relation. Vilket innebär att klienten styrs av socialsekreteraren, men att klienten styr relationens utformning genom sitt acceptande. Om klienten ger socialsekreteraren denna handlingsfrihet har klienten genom sitt självbestämmande den överordnade makten. På så vis blir klienten delaktig i sin egen förändringsprocess, vilket kan ses som en förutsättning för relationen och motivationsarbetet.

Att socialsekreteraren inledningsvis försöker bemöta klienten som en självständigt handlande individ kan även belysas utifrån Jenners teori om Pygmalioneffekten. Jenner (1991) menar att en individs beteende kan påverkas av någon annans förväntningar och då fungerar som en självuppfyllande profetia. Genom att socialsekreterarens förmedlar en attityd där klientens delaktighet är central kan även klienten själv börja tro på sig själv och sin egen förmåga till förändring. På så vis kan viljan till kontakt och fortsatt motivationsarbete öka.

Att inte låta sig utnyttjas

Tre av socialsekreterarna menar att en anledning till förtydligandet angående roller är att klienten ofta försöker dra nytta av relationen genom att vilja ha mycket stöd och hjälp, samt bli beviljade insatser utan att själva vara engagerade. Klienten vill då att socialsekreteraren skall bistå med förändringar i dennes liv, men inte själv vara delaktig i denna process. Att klienten ibland uppvisar detta beteende beror enligt flertalet av socialsekreterarna på att klienten är inne i ett aktivt heroinmissbruk och att drogen gör dem känslomässigt avstängda angående sig själv och andra människor. Att tydliggöra respektive roller och vem som skall göra vad syftade då även till ett gränssättande, vilket enligt socialsekreterarna är bra att lyfta tidigt i relationen för att klargöra att de inte låter sig utnyttjas. Socialsekreterarna menar dock att detta fenomen kan uppkomma många gånger i interaktionen under den tid som klienten utgör ett ärende hos handläggaren.

Arne: ”Jag vill inte påstå att heroinmissbrukare är manipulativa på det sättet att de är psykopater eller är beräknande. De lägger däremot mycket energi på att inte göra någonting. Det finns förklaringar till allting och de skjuter på saker och det gäller att inte gå in i det och göra dem till offer utan bemöta dem som självständiga och handlande individer som får ta konsekvenser för det de har gjort. Det är lätt att jamsa med, de får gärna tycka att de är offer, men man får inte förstärka det. Det tror jag har betydelse då drogen i sig är så otroligt stark. Jag tänker att det är som om de är ockuperade av någon annan. Det klart att de ibland

försöker utnyttja en för sin egen vinning skull. De vill ofta få mer pengar och ljuger om en massa. Det är ju inte den riktiga personen som gör det... det är drogen som skapar beteendet som skapar droganvändaren. Det är då viktigt att på ett så tidigt stadium som möjligt sätta gränser och ge klara direktiv om vad jag kan göra som yrkesperson och vad som är möjligt.”

Genom att socialsekreterarna anser att det är drogen som orsakar heroinistens känslomässigt avstängda beteende förlägger de även själva orsaken till beteendet på en yttre faktor som egentligen inte existerar i klientens grundläggande personlighetsstruktur. Att socialsekreterarna har denna attityd kan sägas innefattas av Revstedts begrepp positiv människosyn. Den positiva människosynen grundar sig i att människan innerst inne är god och innefattas av den positiva kärnan. Det onda eller destruktiva hos klienten är något som skapas av samspelet mellan människa och miljö. Med tron på den positiva kärnan i grunden för socialsekreterarens människosyn definierar Revstedt motivation som en strävan för klienten att leva ett så meningsfullt och självförverkligande liv som möjligt. Enligt Revstedt är alla människor innerst inne motiverade och sammanfattar denna strävan i att det tillhör individens innersta natur att vara målinriktad, social, konstruktiv och aktiv (Revstedt 1995).

På så vis vill klienten innerst inne bidra till sin egen förändring och inte utnyttja socialsekreteraren, men då de destruktiva krafterna i form av drogen har tagit över är klienten latent motiverad, vilket medför att motivationen är vilande. En latent motiverad person är dock enligt Revstedt (1995) inte ett värnlöst offer för sitt inre, men upplever att den endast har några få destruktiva valmöjligheter att välja på eller inga alls. Att klienten inte bidrar till sin egen förändring kan just vara av denna orsak. Klienten avsäger därför sig allt ansvar för sin egen förändring. Genom att socialsekreteraren på ett tidigt stadium i kontakten gränssätter klientens oföretagsamma beteende genom att behandla klienten som en självständigt handlande individ kan socialsekreteraren frambringa de konstruktiva krafterna hos den latent motiverade individen. Vilket kan medföra att klienten får kontakt med sin positiva kärna och därmed uppleva sina egna valmöjligheter. Klienten kan på så vis bli mer manifest motiverad, vilket gynnar motivationsarbetet.

Balansen mellan personligt och professionellt bemötande

Flertalet av socialsekreterarna betonar även att tydliggörandet av respektive roller är minst lika viktigt för dem själva för att de skall veta vart gränsen går för sitt eget handlande. Socialsekreterarna menar att en relation till en klient inte är vilken relation som helst. De framhåller då relationens maktaspekt där de i sin yrkesroll skall hjälpa klienten och klienten är den som skall bli hjälpt. Socialsekreterarna anser att om de bli för personliga tidigt i relationen till klienten är det svårt att bryta detta mönster och då svårt att motivera och hjälpa klienten på ett professionellt vis. Detta då de involverade sig på ett känslomässigt djupare plan, vilket enligt socialsekreterarna gör det svårt att se klart på klienten och dennes problem.

Tobias: ”Jag brukar säga till folk att jag inte har några relationer med mina klienter, vilket inte är den korrekta diskursen om man säger så... (skratt) Jag är myndighetsutövare och det är jag nog med. Jag brukar berätta det för mina klienter första gången vi träffas... Jag är myndighetsutövare, utreder och följer upp behandlingsinsatser. Man måste då ta ett steg tillbaka hela tiden och inte bli för personlig i relationen, det gynnar ingen.” Däremot finns det någon form av motivationsarbete som jag menar på ingår i utredandet och uppföljandet under en längre period.”

Ovanstående utsagor stämmer i detta avseende bra överens med Bernler & Johnsson (2001) syn om att hjälprelationen inte bara är sned i maktstrukturen utan även i sakförhållandet att

parternas motiv av att upprätthålla relationen skiljer sig i hög grad. Den hjälpte måste ha ett större personligt intresse av att bli hjälpt än att hjälparen har att hjälpa. Om något annat förhållande råder kan detta ses som något problematiskt ur såväl behandlingsteknisk som moralisk synpunkt. Utifrån socialsekreterarnas utsagor kan vi se att balansen i den komplementära relationen rubbas om socialsekreteraren blir för personligt involverad i klienten. Detta då socialsekreteraren har större personligt intresse av att hjälpa än den hjälpte har av att bli hjälpt. Det kan då bli svårt för socialsekreteraren att se klart och hjälpa klienten då denne agerar på känsla. Socialsekreterarna sviktar därmed i sin professionella hjälproll, vilket kan medföra att klienten inte känner tillit till socialsekreterarens förmåga och därmed inte accepterar att denne styr klienten, samt relationens utformning, vilket då försvårar motivationsarbetet.

Samtidigt framhåller hälften av socialsekreterarna att det är lätt att bli för personligt engagerad i heroinmissbrukande klienter eftersom drogen och missbruket gör att dödligheten är så hög. Socialsekreterarna känner därför en större press på att agera åt klientens vägnar. En av socialsekreterarna berättar om när han tidigt i sitt yrkesliv som socialsekreterare blev för personligt engagerad i en av sina klienter.

Arne: ”Jag blev personligt engagerad och jättestissig och började prata om LVM på en gång... Så det blev ju en väldigt konstig relation redan från början och det tog sin tid innan hon kunde slappna av med mig. Nu för tiden är jag lugnare (skratt). Det är svårt att beskriva den processen känner jag ... Jag tror att det handlar om att klargöra roller och då även för sig själv.”

Här synliggörs socialsekreterarens dubbla uppdrag, där socialsekreteraren utöver att ha en stödjande funktion även representerar samhället och dess motiv att upprätthålla kontakten till klienten i kontrollerande och motiverande syfte, vilket enligt Bernler & Johnsson (2001) gör att förhållandet kompliceras. Om man som socialsekreterare blir för personligt engagerad finns det risk att man missbrukar denna makt genom ett omedvetet och impulsivt handlande. Precis som Arne belyser i ovanstående citat där han agerar utifrån sin makt i rollen som ”one-up” och den som styr relationen, vilket kan oroa klienten när denne inte har bekräftat makten och det dessutom blir tal om tvång under LVM. Att inledningsvis tydliggöra rollfördelningen för klienten genom att deklarerera att man är myndighetsutövare och därmed uttryckligen visa att man företräder samhället, vilket även belyses i Tobias citat anser vi kan inge trygghet om det även har uppkommit vissa symmetriska delar i interaktionen såsom ömsesidigt gillande och respekt, men kan fungera på motsatt vis om dessa aspekter inte har uppkommit. Klienten kan då känna sig skrämdd av maktaspekten i relationen och därmed få en ovilja att ingå i ett gemensamt motivationsarbete med socialsekreteraren.

6.1.2 Den bärande relationens betydelse för motivationen

Tillit

Maria: ”Har man inte en bra relation till sin klient och en bra tillit så får man ju inte de svar man behöver. Det blir lite låst då man får den raddan man alltid fått och man kommer inte vidare.”

Flertalet av socialsekreterarnas utsagor berör relationens bärkraft. Att klienten etablerar en kontakt med socialsekreteraren utgör en grund för arbetet, men leder inte automatiskt till att det blir en bärande relation. Om relationen skall nå sin fulla potential som en betydande beståndsdel i motivationsarbetet måste den vara bärande, vilken enligt socialsekreterarna utmärks av att klienten känner tillit till sin handläggare. Tilliten i den bärande relationen

möjliggör att klienten kan anförtro sig åt sin socialsekreterare och att klienten är mottaglig för socialsekreterarens stöd och påverkan. Den bärande relationen medför på så vis att det kan växa en tro hos klienten på att förändring är möjlig, vilket gynnar motivationsarbetet i positiv riktning.

Ove: *"Relationen har så klart en stor inverkan, om man inte har en relation, vad är då motivationsarbetet? Har man inte nått till den här alliansen först så blir ju motivationsarbetet någon slags information och upplysning om så här och så här skall du göra. En relation förutsätter att klienten är med på tåget. Det är inte möjligt att bedriva ett motivationsarbete utan en någorlunda bra relation."*

Tilliten i relationen kan även synliggöras genom att klienten har accepterat att socialsekreteraren styr klienten och relationens utformning, det vill säga har vad Bernler & Johnsson (2005) benämner som en metakomplementär relation till sin socialsekreterare, vilket belyses i ovanstående citat där Ove menar att det inte går att bedriva ett motivationsarbete utan att ha nått till en "allians" där "klienten är med på tåget". För att socialsekreteraren skall få denna bekräftade makt måste klienten känna tillit, vilket över tid gör relationen bärande.

Ett par av socialsekreterarna menar att många av deras missbrukande klienter inte har fått erfara tillit och stabilitet i tidiga relationer som barn och har därför sedan ett mönster av liknande relationer. De tror att många av klienterna söker sig till destruktiva relationer då sådana relationer uppvisar likheter med vad de känner till sedan tidigare. På ett paradoxalt vis känner de sig mer trygga i relationer utan tillit och stabilitet. Klienterna har därmed ibland svårigheter med närhet och distans i relationen med socialsekreteraren, vilket kan försvåra motivationsarbetet.

Dessa eventuella svårigheter kan här belysas utifrån Bernler & Johnssons (2005) faser för att utveckla den komplementära relationen. I fas två erkänner klienten relationen, men genom att klienten har erkänt relationen medför det att klienten bekräftar en viss närhet. Det kan då uppkomma gamla tillitsproblem angående dyader. Att klienten pendlar mellan närhet och distans kan ses som en rädsla för att bli övergiven eller sviken, vilket kan hindra relationens existens och därmed motivationsarbetet.

Förstärkt tillit

Flertalet av socialsekreterarna anser dock att de i dem långvariga ärendena med heroinmissbrukande klienter kan möjliggöra en bärande relation. Detta då de anser att de via sitt eget förhållningssätt där de står för hopp, ärlighet, kontinuitet, samt finns kvar och står ut, men även bidrar med sin kunskap kan stärka tilliten i relationen. Socialsekreterarna uppger att dessa aspekter skapas över tid och gör relationen bärande, vilket ger goda förutsättningar för motivationsarbetet. Socialsekreterarna menar att ovanstående aspekter kan stå i skarp kontrast till klientens tidigare erfarenheter eller den kontext klienten befinner sig i nuläget. På så vis kan klienten göra nya relationella erfarenheter där dessa aspekter är viktiga ingredienser. Genom interaktionen med socialsekreteraren får klienten möjligheten att reparera och kompensera för det som eventuellt har brustit i tidigare relationer eller sitt nuvarande liv, vilket kan leda till att klienten kan återskapa tillförsikt, tillit och framtidstro.

Vi anser här att socialsekreterarnas förhållningssätt visar att klienten är värd att satsas på, vilket kan smitta av sig på klienten och bli en självuppfyllande profetia; det vill säga vad Jenner (1991) benämner som en Pygmalioneffekt, som således fungerar som främjande faktorer i motivationsarbetet. På så vis är relationen vad Bernler & Johnsson (2005) anser

vara en hjälp i sig samtidigt som den bär och kan belysas genom två samspelande perspektiv. Relationen i sig är en central del av hjälpen genom att klienten får möjlighet att dela sin situation med en annan människa, vilket kan vara uppbyggande och motivationsstärkande. Samtidigt är relationen en förutsättning för hjälpen genom att den utgör en kanal som bär den, där den bärande delen fokuserar på de insatser och interventioner som förmedlas via relationen genom socialsekreterarens stödfunktion, motivationsinsatser, kontroll etc.

Hopp

Enligt flertalet av socialsekreterarna finns en vilja hos klienten till förändring och att sluta missbruka, men förmågan räcker inte till. Den främsta anledningen till att förmågan inte räcker till är enligt socialsekreterarna att drogen i sig är för stark och att det psykiska och fysiska beroendet tar överhanden. För att klienten inte skall sluta tro på att förändring är möjlig får socialsekreteraren utgöra ett slags hopp, vilket skapar tillit och en bärande relation, vilket är främjande för motivationsarbetet.

Ove: *"Det jag tänker på främst hos heroinmissbrukare är håglösheten och initiativlösheten. Jag upplever att många av heroinmissbrukarna har en syn på sitt eget missbruk som något som är omöjligt att komma ifrån. Så när de kommer hit är det slagna på förhand på något vis. Vi har ju ofta långvariga ärenden och det viktiga i relationen är ju hoppet, att kunna visa att det går att ta sig ur. Kanske inte på två veckor, men att det går."*

Titti: *"Man måste finnas där och ge hopp genom att stärka det positiva."*

Ärlighet

Flertalet av socialsekreterarna anser att ärlighet i bemötande med klienten skapar respekt och tillit och därmed en bärande relation. Socialsekreterarna belyser att ärligheten är nödvändig eftersom klienterna befinner sig i aktivt missbruk i en kontext med andra missbrukare. I denna missbrukarvärld kretsar allt kring drogen och att få pengar till denna. Missbrukarna "blåser" därför varandra ständigt på pengar och förtroenden. Enligt flertalet av socialsekreterarna är därför klienten extra känslig gällandes ärligt bemötande och kan därför lätt läsa av socialsekreterarna om de inte skulle var ärliga. Heroinets fysiska och psykiska effekter gör även att klienten ibland kan bli misstänksam och paranoid, vilket kan medföra svårigheter för klienten att känna tillit och få en bärande relation.

Titti: *"Skulle jag undanhålla det allra minsta som kanske inte ens är av någon större betydelse så är det som om de har en radar som kan läsa av en ... Ja ibland är det kusligt... som om de ser igenom en, men visst de har ju utvecklat den förmågan för att överleva i den värld de lever i."*

Några av socialsekreterarna anser att det ibland kan uppstå situationer där det är svårt att vara ärlig. Detta då många av heroinmissbrukarna vill blunda för de problem missbruket fört med sig. På så vis kan det uppstå konflikter när socialsekreteraren lyfter fram vissa känsliga ämnen och synpunkter. Socialsekreterarna tror dock inte att de kan hjälpa och motivera någon om de inte genom små steg belyser missbrukets konsekvenser. De menar att när klienten är redo för det kommer de eventuellt själva få insikter om sitt missbruk och om de då hållit med klienten i sin förnekelse kan klienten se tillbaka och känna sig lurad. Relationen kan då bli skadad och därmed det fortsatta motivationsarbetet.

Arne: *"Man behöver därför alltid realitetsanpassa och dra tillbaka dem genom att fråga; Vad är det vi pratar om?, Vad menar du? Hur då? Denna ärlighet tror jag i längden vinner"*

respekt och är relationsstärkande. Så motivationen och relationen handlar till stor del om att dra dem tillbaka ur bubblan helt enkelt.”

Kontinuerlig kontakt

Att heroinmissbrukaren har en kontinuerlig kontakt under lång tid med sin socialsekreterare, medför enligt flertalet av socialsekreterarna att det finns en individ som är med och har varit med längst vägen i klientens liv och missbrukskarriär. Socialsekreterarna anser att detta utgör en god grund för att på ett genuint sätt kunna spegla klienten och få denne att reflektera kring sitt missbruk i motivationsarbetet.

Tobias: ”Det viktiga i relationen är att man finns kvar... jag tror på kontinuiteten att man finns där under lång tid och kan visa på hur det har sett ut tidigare och följa personen... när de har gått in på anstalt och kommer ut igen. In på stödboendet, in på behandling, ut igen på banan och drogar. Att man kan återkoppla rent historiskt - Hur var det för tre år sedan, var befann vi oss då? Nu har vi kört din grej nu kör vi min, på så vis lyfter jag upp det till ytan så att de får fajt lite och gärna visa mig att jag har fel. Jag står bakom dem hundra procent när de vill sin grej och de vet att jag finns där hela tiden, men sen kör vi min grej.”

Dock menar socialsekreterarna att det är svårt att upprätthålla en kontinuitet i kontakten och motivationsarbetet. Detta då klienterna är inne i ett aktivt missbruk som gör att de prioriterar jakten på pengar och drogen framför att komma på de bestämda mötena. Drogen gör även klienten känslomässigt avstängd, vilket gör att denne är apatiskt inställd till att komma på mötena och därmed motivationsarbetet.

Finns kvar och stå ut

Socialsekreterarna menar att en faktor som förstärker tilliten hos klienten är att socialsekreteraren finns kvar och då även står ut med klientens varierande tillstånd som exempelvis kan utmärkas av apati, rastlöshet och ilska. Dessa tillstånd har enligt socialsekreterarna ett samband med ifall klienten precis har tagit heroin eller har abstinens vid mötena.

Elin: ”Så länge de är i aktivt missbruk är det svårt att jobba med den här målgruppen tycker jag... i alla fall de tyngsta. De är ofta unga och det har ju sin förklaring i att det är hög dödlighet. Det är inte så stor målgrupp, men de märks. Dödlighet när det kommer till heroin finns ju med hela tiden. Det kan ju hända från en dag till en annan att det inträffar en överdos. Det är väldigt många som tar livet av sig, men att det istället kallas för en överdos... så man är ju inte helt lugn när det gäller den här gruppen. I det här jobbet arbetar vi ju på lång sikt med våra klienter och det kan ibland kännas hopplöst ... men vi ger aldrig upp även om man får mycket skit ibland och många gånger kommer de inte alls... (skratt) det gäller ju då att inte bli sur och ha förståelse för varför de inte kommer... många gånger är tilliten till socialsekreteraren den enda de har kvar, det kan kanske vara svårt att förstå... men så är det.”

Kunskap

Socialsekreterarna uppger även att klientens tillit kan stärkas genom sin professions kunskap om missbruk och att de genom sin yrkesroll har en resursmakt att bevilja olika insatser som klienten har behov av. På så vis kan klienten känna att socialsekreteraren är insatt i dennes liv och problematik.

Maria: *”Jag tror att om man visar rätt så bra kunskap om olika former av droger och dess konsekvenser och även lite om sjukvård och så ... visar att man är beredd att ta reda på och göra saker, då tror jag att man har lättare att få större mandat gentemot klienten. Att det är lättare att förstå klientens hela situation och vad drogen gör... så att man inte bara tror att klienten inte vill eller är omotiverad. Klienten känner mer tillit till en då.”*

Utifrån socialsekreterarnas utsagor kan vi fastställa att det måste vara mycket tålmodskrävande för socialsekreteraren att inta ett förhållningssätt med ovanstående aspekter och försöka skapa tillit och en bärande relation. Detta då klientens aktiva heroinmissbruk och den kontext klienten befinner sig i försvårar klientens möjlighet för påverkan och gör att klienten intar ett varierande beteende gentemot socialsekreteraren. Att förstå klientens situation och inte ta det personligt var ett gemensamt knep hos socialsekreterarna för att vidmakthålla en god relation till klienten. Bärigheten i relationen kan då sägas utmärkas av att relationen är tillåtande och tål prövningar. Genom sitt professionella förhållningssätt kan socialsekreteraren ta ett steg tillbaka och se att klienten tillsynes omotiverade beteende egentligen är i form av vad Revstedt (1995) definierar som en kontaktrebus och då ett rop på hjälp. På så vis kan socialsekreteraren vara professionell men ändå känna empati för klientens situation och definiera relationen i vad Bernler & Johnsson (2005) benämner som både en person – personrelation och en behandlar- klientrelation det vill säga en relation som både är medmänsklig och yrkesmässig. Empatin förutsätter vidare vad Revstedt (1995) benämner som en positiv människosyn, vilket berördes i flertalet av socialsekreterarnas utsagor på något vis. Människosynen handlar då om att fokusera klientens positiva sidor och se dennes inneboende möjligheter. Tydligast blev detta i slutet av ovanstående text där Elin citat belyser hur hon aldrig ger upp även om det infinner sig en känsla av hopplöshet mellan raderna. Den positiva människosynen innebär då en optimism, en optimism - trots allt. Detta är en viktig förutsättning för att socialsekreteraren tålmod skall finnas kvar över tid i relationen och motivationsarbetet med klienten.

Förminskad tillit

Några av socialsekreterarna menar även att klientens tillit till socialsekreteraren kan försvagas rent generellt genom att socialsekreteraren i sitt myndighetsutövande kan tvångsomhändertaga klienten genom ett LVM om dennes missbruk är en fara för dennes liv och frivilliga insatser enligt Sol inte kan tillgodoses. Socialsekreterarna uppger då att klienterna tror att de skall bli omhändertagna om de berättar vissa delar av sina liv, vilket gör att det kan vara svårt att få somliga klienter att anförtro sig angående vissa delar och skapa en bärande relation. Vi kan då se att socialsekreterarens dubbla stöd och kontroll funktion i vissa situationer kan innebära svårigheter för klienten att förena socialsekreterarens båda roller i relationen och känna tillit till socialsekreteraren. Vilket kan innebära att det blir svårt att etablera en bärande relation och ett motivationsarbete. Klienten misstänksamhet kan ju naturligtvis vara befogad då ett omhändertagande skulle bli aktuellt om socialsekreteraren fick tillgång till information av det slag som kan utgöra en grund för ett LVM. Samtidigt gör klientens slutenhet att det är svårt för socialsekreteraren att motivera klienten till frivilliga insatser då socialsekreteraren inte har den kontakt och får den information som kan vara viktiga beståndsdelar för motivationsarbetet. Om klienten inte själv lyckas sluta missbruka blir klientens situation med tanke på drogens natur därmed att de sjunker längre ned i missbruket och eventuellt ändå blir föremål för ett LVM.

Dock menar flertalet av socialsekreterarna att om det blir frågan om ett tvångsomhändertagande efter att de har skapat en bärande relationen till klienten så behöver inte relationen ta så mycket skada. Även om vissa klienter kan känna sig kränkta och arga då

LVM-insatsen inte bygger på självbestämmande och integritet som socialtjänstens portalparagraf betonar, så gör tilliten till socialsekreteraren att klienten förstår att beslutet angående omhändertagandet är för dennes bästa. Vi kan då se att socialsekreterarnas tålamod och förhållningssätt över tid medfört en såpass stabil grund att relationen kan överleva en sådan prövning som socialsekreterarens yttersta kontrollfunktion - ett tvångsomhändertagande. Vilket möjliggör för en fortsatt relation och motivationsarbete med klienten. En socialsekreterare hävdar även att kontakten och motivationsarbetet kan bli bättre då klienten i nyktert tillstånd kunnat reflektera över sin situation.

Arne: *”Min erfarenhet av LVM är att det i 99 procent är ganska bra faktiskt. Om relationen är bärande blir den inte förstörd... ett LVM kan vara den lilla plattform och drogfrihet som behövs för att klienten skall komma vidare för att kunna inleda en annan typ av samtal. Det är ganska så meningslöst att sitta och prata med någon som är så påtänd att de sitter och ramlar ur stolen. Det man har pratat om är borta då de går ut genom dörren.”*

I skenet av Revstedts teori kan vi då betrakta klientens nykterhet som en tid då klienten kunnat få en paus från de destruktiva krafterna i form av missbruket och den kontext klienten vanligtvis befinner sig i. Vilket kan underlätta för att klienten skall få kontakt med sin positiva kärna och bli lite mer social, aktiv, konstruktiv och målinriktad och på så vis se socialsekreteraren och dennes beslut som en hjälp. Genom de konstruktiva krafterna förstärks klientens tillit på så vis ytterligare till socialsekreteraren och gör klienten mer manifest motiverad.

6.1.3 Motivationens betydelse för den bärande relationen

Precis som den bärande relationen har en stor betydelse för motivationsarbetet menar socialsekreterarna att det på motsatt vis innebär större svårigheter att skapa en bärande relation till klienten om denne har låg motivation till förändring.

Ove: *”Klienten måste ju vara intresserad av att skapa en relation och samarbeta med socialsekreteraren annars blir ju det svårt... så jävla duktig är inte jag i alla fall. Det är inte helt avgörande, det skulle jag inte påstå, men det blir ju betydligt enklare.”*

Frivillighet och tvång

Två av socialsekreterarna påpekar även att det är svårare att skapa en bärande relation till de klienter, vilkens kontakt inte har inletts på frivillig basis utan genom en anmälan om LVM. De betonar då frivilligheten som en viktig aspekt att se på motivationen och menar att om klienten kommer till handläggaren på eget initiativ finns det mer motivation och vilja till förändring än om de inte har varit aktivt hjälpsökande ifrån början.

Maria: *”Man måste få någon slags kontakt, få mandat att motivera, det tror jag. Men det finns ju ärenden där anmälan kommer in och efter en månad så blir det LVM och då kanske man inte hunnit lägga så mycket grund till att relationen fixar denna prövning. Då får man sedan jobba vidare på relationen för att sedan bedriva fortsatt motivationsarbete.”*

I ovanstående undertema ”Den bärande relationens betydelse för motivationen” anser flertalet av socialsekreterarna att om ett LVM blir aktuellt efter att de har skapat en bärande relation till klienten så behöver inte relationen ta så mycket skada och tilliten till socialsekreteraren kan till och med öka. Vi kan då se att om relationen inte har blivit bärande och klienten inte frivilligt har sökt hjälp utgör en LVM-anmälan att tilliten har svårt att få fäste. Detta eftersom klienten redan från start känner misstro till socialsekreteraren som i sin myndighetsutövande

roll öppnar upp en LVM-utredning. Det kan då bli svårt för klienten att i framtiden ingå i en metakomplementär relation till socialsekreteraren då klienten redan blivit förbisedd i sin delaktighet.

Dock menar socialsekreterarna att det inte är omöjligt att skapa bärande relationer till alla de klienter som till synes verkar omotiverade. Detta då samtliga utom en socialsekreterare anser att alla klienter har någon form av motivation och önskar att förändra sitt liv på något vis. I relationsskapandet till de till synes omotiverade klienterna menar socialsekreterarna att relationen kan växa fram genom deras egna engagemang och aktivitet. Vi kan då konstatera att de som kommer till socialsekreterarna på frivillig basis är mer manifest motiverade och är därför lättare att skapa en bärande relation till än de som kommer dit via en anmälan. Socialsekreterarna får då arbeta hårdare för att relation skall bli bärande till de latent motiverade klienterna eftersom dessa har mindre kontakt med sin positiva kärna.

Den socialsekreterare som sade att vissa av klienterna inte har någon motivation att förändra sitt liv på något vis, menar att utan en grundläggande motivation kan ingen relation skapas och göra en skillnad i det fortsatta motivationsarbetet. Dock menar han att om den grundläggande motivationen finns är relationen en förutsättning och ett redskap för att upprätthålla och utveckla motivationen.

Tobias: *”Finns det hopplösa fall? Det är ju inget man får säga. Men om man tänker på det rent hypotetiskt, visst finns det hopplösa fall ... att våga säga det rent ut. Men då är nästa fråga vad skall vi göra med dem då? Ska vi ta livet av dem eller låta dem gå under? Alla kan inte sluta missbruka och då spelar det ingen roll med någon relation”.*

I skenet av den positiva människosynen anser vi att denna socialsekreterare genom sin inställning utesluter möjligheten av latent motiverade klienter och möjliggör för att det finns hopplösa fall som inte kan motiveras och ingå i en relation. Genom att hävda att relationen endast är ett redskap i fall den grundläggande motivationen redan finns menar han att klienten måste vara manifest motiverad ifrån början för att kunna använda relationen i motiverande syfte. Vi kan då tycka att denna inställning sjuder av en misströstan, vilket givetvis kan överföras på klienten och bli en självuppfyllande profetia.

6.2 Mål

I motivationsarbetet med klienten anser socialsekreterarna att det är viktigt att klienten tillsammans med denne får gör upp mål för att klienten skall kunna tydliggöra för sig själv hur denne ska kunna förändra sin livssituation. Jenner (1987) menar att man kan se målformuleringen som ett medel för att klienten skall kunna sortera och konkretisera sina tankar. Temat mål är uppdelat i två underteman med olika underrubriker varav det första temat är; ”Målformulering” vilken belyser vikten av målformuleringen, dess syfte samt vem som formulerar och ansvarar för målen. Det andra undertemat ”Delmål”, belyser hur socialsekreteraren tillsammans med klienten ofta bryter ner målen i delmål för att göra dem mer uppnåeliga.

6.2.1 Målformulering

Av socialsekreterarnas reflektioner kring målformuleringar är det tydligt att lika viktigt som att formulera målen, är vem som formulerar dem. Nästan samtliga socialsekreterare ser det som en avgörande förutsättning för motivationsarbetet att klienten själv i samråd med socialsekreteraren får formulera sina mål. Denna målformulering kan handla om enklare, små

mål till större och kanske mer långsiktiga mål, då spannet mellan vad klienten anser sig kunna och vilja uppnå kan vara brett. Dock menar socialsekreterarna att de flesta heroinmissbrukande klienter vill ha underhållsbehandling, samt tillhörande psykosocialt stöd som insats. Detta då klienterna inte tror sig kunna leva ett liv utan opiater. Genom att klienten själv får formulera målen anser vi att socialsekreteraren i sitt arbete möjliggör för vad socialtjänstlagens portalparagraf betonar som klientens självbestämmande och delaktighet.

Ove: ”Det är viktigt att klienten formulerar ett mål för sig själv på något sätt och att inte hjälpa till för mycket med detta. Man kan ju stödja och utforska lite här och där men det är ändå viktigt att klienten själv sätter upp sitt eget mål när de är här. Sedan när man väl har det målet så börjar man planera mer vad man kan göra för att nå dit. Det är centralt för allt förändringsarbete att ha ett tydligt mål annars går det aldrig att mäta om man gör något bra eller dåligt. Det gäller ju klienten också. Om man inte vet varför man är här så tappar man motivationen”.

Dock menar socialsekreterarna att det gemensamma motivationsarbetet med klienten och dennes individuella målformulering även är präglad av verksamhetens överhängande mål som socialsekreteraren skall sträva efter, verka för och i bästa mån genomföra. Socialsekreterarna belyser då att de genom sitt arbete med de missbrukande klienterna skall sträva efter ett slutgiltigt mål som innefattar att klienten skall ta sig ur sitt missbruk och beroende, samt att de även på lång sikt skall klara sig utan socialtjänsten. En socialsekreterare tillade till de ovannämnda målen, att socialtjänstens mål dessutom är att allt detta ”ska ske med god kvalité”. Vi kan här se ena sidan av socialsekreterarens dubbla uppdrag där dennes roll förutom att vara stödjande även utgör en kontrollfunktion. Verksamhetens mål behöver dock inte nödvändigtvis alltid vara dogmer som på synligt vis präglar socialsekreterarnas dagliga arbete. Två av socialsekreterarna visste inte alls vad verksamhetens mål var, ett svar vi tolkar som att de inte kunde formulera målen i dess strikta mening.

Socialsekreterarna anser även att en viktig faktor till att stärka motivationen hos klienten är att kunna erbjuda insatser och resurser. Socialsekreterarnas inställning till de resurser de tillhandahåller när det handlar om vad de har att erbjuda klienterna, är i intervju svaren diametralt motsatta. Hälften av de tillfrågade socialsekreterarna ansåg att de har väldigt mycket att erbjuda i form av insatser etc. medan resterande socialsekreterare ansåg resurserna som begränsade. De sistnämnda socialsekreterarna ansåg dock samtidigt att detta är svårt att bedöma då det ofta kan handla om att tillföra rätt resurser till rätt klient, vid rätt tidpunkt.

Målformuleringens syfte

Hälften av socialsekreterarna kopplar konkret samman målformuleringen med vad de benämner som en gemensam arbetsplan, i vilken en målformulering ingår. Övriga socialsekreterare benämner inte i vilken exakt form målformuleringen sker dvs. om den nedtecknas eller följer en exakt mall. Maria hävdar att arbetsplanen är väldigt viktig och menar att den är ”mer än enbart en pappersprodukt till skillnad mot vad många ibland tror”. Tobias menar dock att han har lite svårt för arbetsplaner då han hävdar att det väldigt sällan är klientens mål som är med i arbetsplanen. Tobias ger till skillnad mot Maria intrycket av att arbetsplanen är formalia som ser likadan ut för alla klienter där målen upplevs alldeles för abstrakta och uppnåeliga.

Tobias: ”Jag vet fasen... ibland blir ett mål för långt bort ibland. Arbetsplanerna ser ibland likadana ut; arbete, bostad, drogfrihet, sysselsättning eller pension. Det kan bli väldigt långt bort. Jag kan känna en viss skepticism till dem här ”väldigt-långt-bort-målen”. Jag har inte

alltid en arbetsplan, jag lägger ingen tid på målformulering på det sättet. Jag är inte planlös, jag har en plan. Enligt socialstyrelsen så ska man alltid göra en arbetsplan men jag gör inte alltid det, det kanske är en brist hos mig”.

Vi kan då koppla Tobias utsaga till det faktum att motivationen påverkas av vad Jenner (1987) kallar ”avståndet till målet” där Jenner framhåller att behandlaren inte bör döma klienten utifrån bristande motivation för ett slutmål. Det kan istället handla om att slutmålet kan upplevas diffust och för avlägset för klienten och då fungera som en hämmande faktor i motivationsarbetet.

De flesta socialsekreterare menar att målformuleringens syfte är större än att enbart sätta upp mål som ska uppnås. De anser att målformuleringen i lika stor utsträckning är en hjälp för klienten att sortera och precisera sina tankar om hur denne vill förändra sin situation. Att klienten ser målen och att de är lättöverskådliga, samt begripliga fungerar som en motiverande faktor enligt socialsekreterarna. Vi anser att socialsekreterarnas inställning här belyser Revstedts (1995) teori om latent och manifest motivation. Genom att målformuleringen tjänar syftet att fungera som ett medel för att klienten skall kunna sortera och konkretisera sina tankar kan detta underlätta för klienten att få kontakt med sin positiva kärna och se konstruktiva valmöjligheter, vilket är motivationsstärkande.

Arne: ”Det enda syftet med en målformulering, som jag känner, det är ju för att tydliggöra en struktur och hur man ska handskas och manövrera med den. Det är ju därför man har ett mål, så att man vet hur man ska göra för då blir valmöjligheterna tydliga. Formulerar klienten ett mål, då har klientens motivation fått en riktning. Då kan de helt plötsligt ta beslut och börja bli agerande människor och inte känna sig som offer. Det är jätteviktigt. Viktigast för en målformulering är att den är tydlig, konkret och genomförbar. Att den är närliggande, att man snabbt kan nå den”.

Vem formulerar och ansvarar för målen?

Även om det är klienten själv som får formulera sina mål betonar många av socialsekreterarna sin egen delaktighet i denna målformulering. De belyser då även risken med sin egen involvering och uppger att de lätt kan hamna i en position då de överför sina egna mål på klienten. Enligt en del av socialsekreterarna är detta ett omedvetet agerande, då de initialt anser sig ha en klar bild av vad klienten behöver och klarar av, då i högre utsträckning än klienten själv. Socialsekreterarna menar att de sedan kommer till insikt om att det är klientens mål som skall beaktas inte deras.

Maria: ”Ibland kan man ha åsikter och se det uppenbara och kanske föreslå någon att ansöka om subutex för att man ser att de har goda chanser att få det, men att klienten inte vill. Det är viktigt att det är en gemensamt utförd arbetsplan. Ibland har man kanske varit den som har motiverat till behandling lite för mycket och då får man väl backa lite då. Man kan bli lite för ivrig i en del ärenden. Man tycker sig se direkt vad man skulle kunna göra. Men vi sitter ju inte och gör vård- och arbetsplaner utan klienten, på något vis ska ju dem kommuniceras och helst av allt ska man göra dem tillsammans”.

Elin: ”Vi gör målformuleringen tillsammans. Men jag vet att jag har suttit och gjort arbetsplaner där det är mina formuleringar. Dem känns inte lika lyckade för det blir just mina formuleringar och det funkar inte”.

Ovanstående diskussion gör det tydligt att socialsekreterarnas förhållningssätt utgår från att i bästa och största mån inte ligga steget före klienten i målformulering, något som kan problematiseras ytterligare om man tittar på det Jenner (1991) innefattar i begreppet Pygmalioneffekten. Han menar att en behandlarns föreställningar och förväntningar angående klienten är en slags kategorisering som kan vara dold och omedveten men att behandlaren även kan göra sig skyldig till en öppen och medveten kategorisering, exempelvis när man klassificerar klienten. När en socialsekreterare gör en målformulering med en klient där socialsekreteraren är den som i för hög utsträckning formulerar målen och tro sig veta svaret på vad klienten behöver och vad denne kan uppnå, så skulle detta kunna betraktas som en slags kategorisering även om det ur socialsekreterarens perspektiv oftast baseras på en positiv människosyn och förhoppning på klientens förmågor. Jenner (1987) talar även om hur motivationen bestäms av ”uppnåendets värde”. Jenner menar att det ibland kan vara lätt som behandlare att glömma bort att mål som man som behandlare tycker är självklara, inte alltid behöver vara det för klienten. Uppnåendets värde är inte ett objektiva mått, utan i högsta grad ett subjektivt. Det som har betydelse för motivationsarbetet och därmed målet handlar alltså om vad klienten lägger in i det. I citaten i ovanstående text uttrycker Maria och Elin just riskerna kring detta; att ibland ha motiverat klienten till något denne sedan kanske inte kunnat fullfölja för att det är socialsekreteraren själva som har sett självklarheten i dessa målsättningar, inte klienten. Det är alltså tydligt att målformuleringar, det vill säga för klientens uppnåendets värde, förefaller verkningslösa då klienten själv inte varit den som formulerat dem, vilket kan utgöra ett hinder i det fortsatta motivationsarbetet.

Arne: ”Jag ägnar ganska så mycket tid till att vi ska enas om klientens mål som ett gemensamt mål. Jag lägger ner ganska så mycket arbete på detta, att vi ska bli överens och att detta uttalas; ”det här ska vi jobba med tillsammans”.

Arne uppger att han betraktar sig själv som ett medel eller en resurs på klientens väg där klienten skall nå fram till ett mer aktivt förhållningssätt till hela sin målformulering. Han framhåller att han och klienten visserligen ska enas, men att det också är just klientens mål som de ska enas om. Arnes tillvägagångssätt skulle kunna betraktas som ett förhållningssätt där han stävjar sig själv från att motivera till för mycket eller vara den som i för stor utsträckning stått för målformuleringen. Arnes konsekventa avstånd från att i ett inledningsskede ta för stor plats i en klients målformulering bör rimligtvis säkra honom från att hamna i en roll där han lägger för höga eller för låga förväntningar på klienten. Vilket innebär att han kan balansera sina egna förväntningar. Detta eliminerar då risken för en Pygmalioneffekt i vilken målen, om de är för låga för klienten, kan bli en självuppfyllande profetia som medför en bristande tro på sin egen förändringspotential i motivationsarbetet. Risken med ett för högt uppsatt mål kan medföra vad Jenner (1987) benämner som att avståndet till målet blir för långt. Målet känns då för avlägset för klienten och fungerar som en motverkande faktor i motivationsarbetet.

6.2.2 Delmål

Ove: ”Det måste finnas något slags realism i målet. Kommer klienten med att alldeles för högt uppsatt mål så kanske man måste ta ner det i delmål och börja med det så det är realistiskt och uppnåbart. Även att klienten känner motivationen till just det målet. Sedan kan det ju finnas stora mål längst, längst bort och det är ju helt okej. Men man kanske inte ska börja med målet att man ska ha villa, fru, barn, hund, Volvo... för det kanske inte är så realistiskt när man kommer hit och ha missbrukat i tio år”.

En del av socialsekreterarna påpekar som tidigare nämnts risken med att ”ligga för långt före klienten”. Det är dock tydligt att socialsekreterarnas farhågor kretsar mest kring sina klienters för stora mål, vilka ofta handlar om att klienten vill nå ett slags tillstånd där hela tillvaron är komplett på ett omfattande vis. Detta tillstånd handlar just om som citaten i ovanstående text belyser, en för utpräglad dröm om ”Svenssonlivet”, en dröm som klienten dessutom vill nå fort. Klienten kan då tappa motivationen för att målet är för högt uppsatt att nå i det tillstånd klienten befinner sig.

Samtliga socialsekreterare menar här att man måste försöka att bryta ner den stora drömmen i mindre delmål för att göra målen realistiska och genomförbara för klienten. De mål som ligger närmast till att i praktiken vara genomförbara menar socialsekreteraren ofta är de mål som klienten har lättast för att visualisera framför sig. Därefter kan man börja greppa efter de större målen.

Maria: *”Det måste vara realistiska mål, små mål, inte för stora direkt. Först kanske man börjar med att ordna boende till dem som steg ett så man vet var de är... och så får det växa fram medan man lär känna dem”.*

Närliggande till detta resonemang ligger det Jenner (1987) kallar ”avståndet till målet”, där han som tidigare nämnts framhåller att behandlaren inte bör döma klienten utifrån bristande motivation för ett slutmål då det istället kan handla om att slutmålet kan upplevas diffust och för avlägset för klienten. Behandlaren bör då istället fokusera på konkreta kortsiktiga delmål. Jenner menar att det positiva med en sådan strategi är att ett behandlingsresultat som till en början kan te sig omöjligt i relation till ett tänkt slutmål kan underlättas för båda parter om de kortsiktiga delmålen uppnås först och att båda parter därigenom på så vis blir stärkta.

Undersöker vi socialsekreterarnas utsagor verkar fokus ofta ligga på att eliminera och röja undan de faktorer som ökar avståndet till målen. Här handlar det inte om att socialsekreteraren skall döma klienten utifrån bristande motivation, utan det tyder möjligtvis desto mer på en medvetenhet från socialsekreteraren om att avståndet till målet kan vara för stort för att ens kunna uppbringa en motivation och därefter bibehålla den. I de intervjuade socialsekreterarnas fall handlar det alltså mer om att det är socialsekreteraren som i ett tidigt skede gör avgörandet om vad som anses för diffust eller långt borta snarare än klienten.

På ett omvänt vis är det ibland klienterna som sätter målsättningen på en lägre nivå i motivationsarbetet med socialsekreteraren. Ett flertal av socialsekreterarna hävdar att även en sådan situation kan vara vanskelig eftersom socialsekreteraren måste skilja på vad som är realistiska målsättningar från klientens sida, eller vad klienten vill ha hjälp med på deras egna premisser, vilket då ofta kan innebära att de på många vis kanske vill ha hjälp, samtidigt som de inte är beredda att ge upp sitt missbruk. Dock menar socialsekreterarna att om de hjälper till och stöttar klienten angående mer primära behov såsom pengar och bostad, kan dessa behov fungera som delmål och ett första steg till att närma sig klienten och dennes situation, vilket är gynnsamt för motivationsprocessen.

Arne: *”Det behöver inte alltid handla om att de vill bli drogfria utan de vill ha någonting annat. De kanske vill ha någonstans att bo, eller få en trygg ekonomi och så vidare”.*

Vi kan här se att socialsekreterarna genom detta förhållningssätt möter klienten på den nivå denne befinner sig och ser en utvecklande potential för relationen och motivationen, samtidigt som de tryggar individen *ekonomiska och sociala trygghet* som socialtjänstlagen betonar (SoL

1.1§). Vilket även kan kopplas till vad Jenner (1987) benämner som en allmän modell för motivationsprocessen. Modellen belyser hur en individs inre drivkraft baserat på behov utlöser handlingar riktade mot vissa mål som kan vara inre eller yttre. Dessa behov är då starkt kopplade till Abraham H Maslows behovshierarki där de primära behoven måste uppfyllas innan de sekundära såsom trygghet, kontakt, gemenskap och självbestämmande. I klientens fall kan det vara så att de mer primära behoven såsom bostad och pengar måste vara uppfyllda innan klienten kan ägna sig åt önsknings på högre nivå. För många klienter verkar ett "Svenssonliv" hägra som ett slutmål; för vissa är det en utopisk dröm, vilket då kan bero på hur manifest motiverade de är eller inte. Genom att socialsekreteraren kan hjälpa till att uppfylla mer primära mål först minskas avståndet till målet och klienten kan bli uppmuntrad och motivationen förstärkas. Det sker då en återkoppling i form av en förstärkning av den inre drivkraften hos klienten, som kan resultera i att klienten blir mer intresserad av att uppfylla sekundära behov.

6.3 Ambivalens/motstånd

Enligt socialsekreterarna fokuserar det gemensamma motivationsarbetet på att arbeta med klientens ambivalens och motstånd som kan uppstå när denne överväger att överge sitt missbruk. Temat Ambivalens/motstånd är uppdelat i tre underteman varav det första temat är; "Den sociala identiteten" vilket belyser klientens svårighet att lämna den sociala identitet och den tillvaro inom vilken heroinmissbrukaren har levt. Det andra undertemat "Att överge drogen", förklarar hur heroinets kraft i sig utgör en betydande faktor för klientens ambivalens och motstånd till att sluta missbruka. Det tredje undertemat "Bemötandet av klientens ambivalens och motstånd", handlar om hur socialsekreteraren i sitt motivationsarbete med klienten bemöter ambivalensen och motståndet.

6.3.1 Att överge den sociala identiteten

Enligt socialsekreterarna innefattar heroinmissbrukarens värld många aspekter och kan liknas vid en subkultur som rymmer ytterligare subkulturer. Vilka ofta präglas av kriminalitet och ett sammanhang med andra missbrukare. Heroinmissbrukarens liv kan då även på många vis betraktas som en heltidssysselsättning, vilken kretsar kring en huvudingrediens som klienten dessutom känner att de inte kan leva utan. Socialsekreterarna menar att klienten ofta har svårt att föreställa sig exakt vad en ny livsstil ska inrymma och ställer sig då mer existentiella frågor såsom; Om den nya livsstilen är att ha tråkigt, vilket många tycker att det blir när man lägger av, hur uthärdar jag då denna tristess? Hur skall jag hantera den ensamhet som kanske uppstår när jag lämnar de sammanhang där jag har en roll att fylla och där jag ingår i en gemenskap? Vad finns kvar om jag gör denna förändring? Ur en motivationsaspekt innebär detta att socialsekreteraren inte endast måste motivera klienten till att göra förändringar angående sitt missbruk, utan även motivera och bemöta det motstånd och ambivalens klienten har för att lämna den livsstil och sociala identitet inom vilken drogen uppehåller sig.

Maria: "Vad kommer sen, liksom?" Det kan innebära en stor ensamhet om man inte har ett stort nätverk som är drogfritt. Det tror jag är viktigt att som socialsekreterare vara medveten om. Det handlar inte bara om att bli drogfri. Många kan till och med tycka att det var roligare innan de blev drogfria. Då kanske de träffade folk varje dag och kände sig som alla andra i det gänget och helt plötsligt känner man sig jättekonstig för att man inte känner sig accepterad. Man har levt i en annan tillvaro".

Titti menar att motståndet och ambivalensen sitter i rädslan, inte i motivationen. Att även om klienten vill äntra en ny livsstil så kanske klienten saknar verktygen för att göra detta. Om tryggheten oftast ligger förlagd i det man känner till kan en ny tillvaro göra att man känner sig

väldigt osäker inför sin plats i denna nya tillvaro. Många socialsekreterare menar att likaväl som missbrukare ibland kan finna stöd i ett nätverk utanför missbrukarvärlden för att på så vis kunna ta sig ur den såsom att missbrukaren kanske har föräldrar som stöd eller barn de vill återfå vårdnaden om, kan fallet även vara så att ett sådant nätverk i själva verket ingår i den missbrukande tillvaron klienten befinner sig i och måste lämna.

Titti: ”Det liv som de söker sig kanske är ett liv de aldrig har levt, de vet inte hur det är att leva på det sättet. Hur man ska fungera, hur man rent socialt ska vara. Det är ju tryggt att vara där man kan koderna, men att gå in i ett liv där allting är nytt, det kan också göra att man blir väldigt osäker. Man kanske förlorar hela sitt sammanhang och nätverk, delar av familj. Så det är fullt förståeligt att man tvekar att ta steget för det innebär en väldigt stor förändring och det får man ha respekt för, eller åtminstone en förståelse för den rädslan”.

Enligt socialsekreterarna väger klienten ofta fram och tillbaka och värderar sina chanser till att klara av att ta steget till förändring. Även här blir rädslan påtaglig. Ett misslyckande kan ge många återverkningar för klientens självbild och kan ibland även innebära en förödmjukelse för klienten. Är det värt att ta steget och chansa, eller skall man stå kvar och behålla sin värdighet? Har man levt i en tillvaro av missbruk i flera år i samvaro med andra som missbrukar kanske det är svårt att våga anamma inställningen att man ska ge upp ett liv med droger, i synnerhet om man själv är osäker på om man kommer att lyckas eller inte. Klienten kanske upplever höga krav på att lyckas om de tar sig an en sådan svår uppgift, både inför sig själv och andra.

Jenner (1987) anser att förutom ”uppnåendets värde” och ”avståndet till målet” påverkas motivationen även av ”misslyckandets sannolikhet”. Vilket innebär att det som behandlaren kan uppfatta som bristande motivation kan vara en genuin rädsla för att misslyckas hos klienten. Detta då många klienter har tidigare erfarenhet av misslyckanden och besvikelser. Klienten kan därför göra en vinst- förlustkalkyl och resonera angående chanserna till att lyckas. Dilemmat som klienten genomlider belyses genomgående i socialsekreterarnas ovanstående intervjusvar.

Ove: ”Man vet ju inte... ”om det verkligen blir bättre om jag går igenom de här behandlingarna och startar det här nya livet. Det kanske blir sämre, vem vet. Jag kanske mår så jävligt dåligt att det går sämre än om jag slutar med heroin”. Man vill inte misslyckas liksom, det är kanske bättre att inte försöka än att misslyckas. Om man har gjort något och ändå inte kommit någonstans så är det kanske bättre att inte göra något och behålla sin värdighet.”

Elin menar att vägen mot att försöka ändra sin livsstil inte är en enhetlig process där alla bitarna kan ändras i ett sammanhängande steg eftersom klienten slits mellan de för- och nackdelar som drogen kan medföra. Kanske klienten är motiverad att ge upp stora delar av den livsstil som innefattar missbruket men inte andra. Det kan samtidigt vara svårt för socialsekreteraren att urskilja vad som är en konsekvens av själva drogen i en missbrukares tillvaro, och vad som finns kvar av klientens tidigare livsstil om man tar bort drogen ur denna tillvaro.

Elin: ”Det är ju jävligt sällan det är ett rakt spår. Jag känner min egen ofullkomlighet så jag tycker att det är mänskligt att livet inte bara går rätt fram... det kan gå åt helvete. De vinster man får med drogen är stora. Klienten kanske vill behålla vissa delar av livsstilen. Någon kanske får substitutionsbehandling, men har svårt att bryta sitt kriminella beteende”.

Socialsekreteraren Tobias utvecklar detta resonemang något och menar att orsaken till svårigheten att byta livsstil är för att beroendet i sig aldrig försvinner, alltså kommer klienten alltid att få leva med ambivalensen för att bryta upp med sin sociala identitet eftersom denne aldrig går säker från de faktorer som kan utlösa drogsuget. En missbrukare kan kanske alltså enligt honom på ett mycket framgångsrikt sätt byta livsstil, skapa sig en "ny" social identitet, men ändå kan falla tillbaka i beroendet då denne aldrig kan undkomma detta. Ur en motivationsaspekt torde detta för socialsekreteraren vara ett dubbelsidigt svärd då de ska motivera klienten till att överge något denne egentligen aldrig kan bli helt fri från, en insikt man kan anta ökar ambivalensen och det motstånd klienten känner inför att orka förändra sitt liv.

Tobias: *"Beroendet försvinner inte; det är ett kroniskt tillstånd. Du kan få ett arbete, bostad, ordnade relationer, men du kan aldrig återgå till ett kontrollerat drogande. Det finns enstaka personer som har lyckats men dem är få. Drogsuget är också ett kroniskt tillstånd. Det kan komma tillbaka efter många år. Det finns många inlärningsmekanismer i det; platser, situationer, människor"*.

Jenner (1987) menar angående "misslyckandets sannolikhet" att behandlaren bemötande av klienten kan påverkas av hur denne tolkar klientens beteende. Det vill säga; Ser behandlaren en bristande vilja hos klienten eller en rädsla för att misslyckas? Socialsekreterarna ger intrycket av att de inte betvivlar klientens vilja då de förutsätter att denna vilja finns genom att flertalet av socialsekreterarna har en positiv människosyn och tror på den positiva kärnan. Fokus ligger istället mer på klientens rädsla för att misslyckas. I relation till detta resonemang skulle man även kunna se socialsekreterarnas förhållningssätt som något som även är stämt ur en arbetslivserfarenhet där erfarenheter och förvärvade insikter kring klienternas farhågor har gett socialsekreterarna kunskap och ett tålamod att veta var klienten befinner sig angående motstånd och ambivalens. Även om det skulle te sig cyniskt att betvivla socialsekreterarnas i grunden positiva människosyn, ter sig en medvetenhet byggd på erfarenhet om var klienten befinner sig i processen som ett mer varaktigt, mindre skört, professionellt förhållningssätt om socialsekreterarens positiva människosyn skulle svikta. Samtidigt kan denna insikt och vetskap om klientens rädsla te sig något vansklig om vi vänder på perspektivet och frågar oss om det alltid är klientens rädsla för misslyckande som styr? Samma erfarenhet som hjälper socialsekreteraren att förstå klientens ambivalens, motstånd och rädslor, kanske skapar samma tveksamhet hos socialsekreteraren att förflytta sig framåt i förändringsarbetet? När socialsekreteraren Elin säger *"Det är ju jävligt sällan det är ett rakt spår. Jag känner min egen ofullkomlighet så jag tycker att det är mänskligt att livet inte bara går rätt fram... det kan gå åt helvete"* kanske det i själva verket är hon som estimerar misslyckandets sannolikhet för klienten och hämmar klientens ambitioner på grund av att hon ser risker till att klienten på många plan kan misslyckas? Vi frågar oss då vidare hur socialsekreterarnas egen motivationsförmåga till klienten påverkas av att de via sin erfarenhet vet hur stor misslyckandets sannolikhet är genom heroinets risker för dödlighet och återfall och till vilken grad smittas detta av på klienten via en Pygmalioneffekt och blir en självuppfyllande profetia?

6.3.2 Att överge drogen

Samtliga socialsekreterare anser att när det gäller just individer som missbrukar heroin, handlar motståndet och ambivalensen i väldigt hög utsträckning om att drogen i sig det vill säga heroinet är mycket svår att överge. Socialsekreteraren Elin berättar att det som ofta särskiljer heroinmissbrukarna från andra missbrukare är de otroligt suggestiva berättelserna som de ibland kan dela med sig av till henne. Eftersom berättelserna ofta illustrerar hur kraftfullt heroinet är tillstår hon att hon till och med kan uppleva en viss lockelse gällande

drogen. Som tidigare nämnts uppger samtliga socialsekreterare heroin som en väldigt specifik drog och uppvisar i sina intervjuvar en förståelse för vad drogen gör med dem som missbrukar den. Även om samtliga socialsekreterare nämner den vuxna individens ansvar för sitt liv och sitt agerande, och så även för heroinmissbrukaren, är det tydligt att de ser att mycket av det destruktiva beteende som heroinmissbrukaren kan uppvisa är ett direkt resultat av drogen i sig. Om man relaterar motståndet och ambivalensen klienten har för att lämna drogen till Revstedts (1995) begrepp angående latent och manifest motivation kan vi se att en drog som heroin, som socialsekreterarna beskriver som ytterst kraftfull, gör att klienten har mindre kontakt med sin positiva kärna än andra missbrukare och att motståndet och ambivalensen då även blir större när klienten får lite kontakt med sin positiva kärna och brottas mellan de konstruktiva och de destruktiva krafterna.

Arne: ”Det motstånd de har är att lämna drogen. Det finns alltid ett skäl till att skjuta på det. Det finns alltid ett måste hela tiden och det kommer alltid nya grejer. Då tänker jag inte att det är personen i sig utan drogen som tvingar dem. Kärleken till drogen är så stark. Det känns unikt”.

Flera av socialsekreterarna antyder att det ofta kan handla om tajming för klienten. Att man måste vara mogen för att ta steget och att klienten helt enkelt inte är ”där än”. Socialsekreteraren Titti säger att hon ofta i början av kontakten och motivationsarbetet kan få en känsla av om klienten har ”drogat klart eller inte”, en inställning Tobias vänder sig starkt emot.

Tobias: ”Jag gillar inte uttrycket ”att knarka klart”, särskilt när det gäller ungdomar är det en katastrof”.

Man kan i detta sammanhang även undra vad socialsekreterarna menar med att det för den missbrukande klienten ofta handlar om tajming eller att klienten inte riktigt är ”där än”, när man talar om när klienten är redo för att lämna missbruket eller att försöka förändra sitt liv. Bakom de politiskt korrekta eufemismerna skulle man kunna betrakta det som att de egentligen säger samma sak; att den rätta tajmingen och att till slut ”vara där” måste infinna sig för att heroinmissbrukarna skall sluta missbruka. Krasst uttryckt verkar alternativen för heroinmissbrukaren stå mellan att ha turen att överleva fram till att känslan av att man har drogat klart infinner sig, eller dö på vägen dit. I vårt tema målformulering ansåg en del socialsekreterare att resurserna de hade att arbeta med var begränsade och att det ofta handlade om att tillföra rätt resurser till rätt klient, vid rätt tidpunkt. Det är svårt att bortse från kopplingen mellan att de omedvetet menar att den rätta klienten vid den rätta tidpunkten är den klient som ”drogat färdigt”. Tänkvärt att notera är även att om klienten i sitt motstånd dessutom håller sig undan är det ju svårt att bedriva ett motivationsarbete till förändring. Vi frågar oss även om denna bedömning av att klienten drogat färdigt eller inte ingår i vårt resonemang om att även socialsekreteraren evaluerar ”Misslyckandets sannolikhet” gällande klienten. Om känslan säger att klienten inte har drogat färdigt, borde misslyckandets sannolikhet te sig väldigt sannolik i de flesta aspekter, åtminstone tills klienten ”är där” eller tajmingen är rätt.

6.3.3 Bemötandet av klientens ambivalens/motstånd

Ett flertal av de intervjuade socialsekreterarna hävdar att det kan vara svårt att urskilja vad som är ambivalens och vad som är motstånd, ofta är det processer som kan löpa parallellt. De flesta socialsekreterare anger att det vanligaste sättet för klienten att visa ambivalens och motstånd är genom att helt enkelt inte ”dyka upp”, det vill säga att man på olika vis håller sig

borta. Detta kan innefatta sådana tillfällen som att de inte finner sig på avtalade möten på socialsekreterarens kontor eller att de inte finner sig på ett behandlingshem som socialsekreteraren kan ha ordnat för dem. Men ett flertal av socialsekreterarna hävdar också att ambivalensen och motståndet kan utövas i samma omfattning även när de medverkar i dessa avtalade möten. Detta genom att klienten istället håller med om allt som sägs, går med på alla planeringar som görs samt gärna anpassar sina historier lite för mycket utefter vad de tror att socialsekreteraren vill höra för att sedan, i praktiken, inte göra särskilt mycket eller något alls. Här understryker samtliga socialsekreterarna att man så stabilt som möjligt måste stå kvar och inte bli provocerad eller kränkt när klienten inte dyker upp eller förhåller sig passiv. Socialsekreterarens bemötande kan här kopplas till Revstedt (1995) som menar att genom att socialsekreteraren ser bakom en individs destruktiva beteende kan socialsekreteraren även hitta själva problemet. Som tidigare nämnts använder Revstedt ordet kontaktrebus för att beskriva den dubbla funktionen försvar och kontakt hos en latent motiverad individ, vilket kan vara ett skydd mot att känna smärta eller vara ett rop på hjälp. Klientens kontaktförsök är då dolt, vilket kan yttra sig i ovanstående beteende.

Samtliga socialsekreterare menar att den främsta faktorn till att lyckas i motivationsarbetet, när de bemöter klientens ambivalens och motstånd är att inte ge upp. I ytterligare exemplifiering ger socialsekreterarna svar som går att sammanfatta i vad som tidigare nämnts som faktorer till att skapa den tillit som behövs för en bärande relation. I vilken socialsekreterarens förhållningssätt där de står för ett hopp, ärlighet, kontinuitet, samt finns kvar och står ut är centralt och stärker motivationen.

Flertalet av socialsekreterarna uppger att de arbetar MI-inspirerat med att hjälpa klienten att utforska ambivalensen och motståndet då de väger fram- och tillbaka kring vinster och förluster i förändringar av klientens liv. De menar att om man gör detta på ett uppriktigt sätt, och inte försöker att dölja även de faktiskt positiva aspekterna som klienten kan uppleva med missbruket bryter de ner ambivalensen i små beståndsdelar, vilket kan hjälpa klienten att sortera alternativen, ett förhållningssätt som är väldigt likartad det tillvägagångssätt som socialsekreteraren hanterar klienternas målformulering på genom delmål. Många hävdar dock att när väl klienten lyfter de negativa konsekvenserna, ser de till att förstärka dessa, vilket de uppger att de inte gör när klienten talar om drogens positiva aspekter.

Tobias: "Jag ser det som en del i mitt motivationsarbete att förtydliga ambivalensen; Vad är positivt? Vad är negativt? En vanlig fråga jag ställer är; Fungerar drogen bra för dig"? Sen tror jag på att förstärka de negativa konsekvenserna. Man kan inte få hur många negativa konsekvenser som helst givetvis, men fick man inga som helst hade det inte funnits någon anledning till att sluta och ibland undrar jag... Vem behöver anledningar när man har heroin? Drogen är för bra".

7. Sammanfattning

Det huvudsakliga syftet med denna studie var att utifrån socialsekreterarens perspektiv undersöka motivationsarbetet med klienter i aktivt heroinmissbruk. Syftet var vidare att undersöka de främjande och motverkande faktorer som kan uppkomma i detta motivationsarbete. I följande kapitel kommer vi att sammanfatta vårt resultat- och analyskapitels teman utifrån vår studies syfte och frågeställningar.

Enligt socialsekreterarnas erfarenheter är en god relation en främjande faktor och en förutsättning för motivationsarbetet. I relationsetableringen är tydliggörandet av roller något som skapar en gemensam plattform och riktning, samt syftar till att se om klienten accepterar vad Bernler & Johnsson (2005) benämner som en komplementär relation, vilket är en förutsättning för motivationsarbetet. Tydliggörandet av roller kan även fungera som ett gränssättande för att klienten inte skall dra nytta av relationen utan att själv vara engagerad. Socialsekreterarna förlägger då beteendets orsak på en yttre faktor såsom drogen, där beteendet inte existerar i klientens grundläggande personlighetsstruktur. Genom att socialsekreteraren behandlar klienten som en självständig individ där dennes delaktighet är central kan konstruktiva krafter hos vad Revstedt (1995) benämner som en latent motiverad individ frambringas. Bemötandet kan även fungera utifrån Jenners (1991) Pygmalioneffekt där klienten kan börja tro på sin egen förmåga till förändring, vilket även är främjande för motivationsarbetet. Tydliggörandet av respektive roller kan innebära att socialsekreteraren lättare känner vart gränsen går för sitt eget handlande. Ett för personligt engagemang kan således vara en motverkande faktor i motivationsarbetet då det är svårt att se klart på klienten och dennes problem. Vidare kan klienten känna minskad tillit till socialsekreteraren förmåga, vilket utgör ett hinder i form av att balansen rubbas i hjälprelationen. Att agera onödigt impulsivt utifrån sin myndighetsutövande roll eller att visa sin makt innan symmetriska delar har uppkommit kan även skrämja klienten och fungerar som en motverkande faktor.

För att relationen skall nå sin fulla potential som en främjande beståndsdel i motivationsarbetet måste relationen vara bärande. Den bärande relationen skapas över tid och utmärks av att klienten känner tillit och ingår i en metakomplementär relation. Dock kan utvecklingen av relationen kompliceras av klientens gamla tillitsproblem, vilket kan utgöra en motverkande faktor i motivationsarbetet. Samtliga socialsekreterare anser dock att de kan möjliggöra tillit och en bärande relation till sina heroinmissbrukande klienter genom att de själva står för hopp, ärlighet, kontinuitet, samt finns kvar och står ut, men även bidrar med kunskap. Klienten kan då göra nya relationella erfarenheter, samt finna tillförsikt och framtidstro till att sluta missbruka. På så vis fungerar ovanstående förhållningssätt som främjande i motivationsarbetet. Utifrån socialsekreterarnas utsagor framkommer dock förhållningssättet som mycket tålamodskrävande. Detta då klientens fysiska och psykiska beroende, samt dess kontext gör det svårt för klienten att vara mottaglig för påverkan. Att inte ta klientens varierande beteende personligt är socialsekreterarnas knep för att över tid finnas kvar och behålla vad Revstedt (1995) benämner som positiv människosyn, vilket då kan ses som främjande faktorer för motivationsarbetet. En motverkande faktor i motivationsarbete är att klienten kan ha svårigheter med att skapa en bärande relation till socialsekreteraren i rädsla för att bli tvångsomhändertagen enligt LVM. Socialsekreterarnas dubbla uppdrag med en stödjande och en kontrollerande funktion kan då tolkas som ett hinder. Flertalet av socialsekreterarna hävdar dock att relationen och motivationsarbetet inte blir förstört av ett LVM om de har lyckas skapa en bärande relation innan omhändertagandet, men betonar samtidigt att det är svårare att skapa en bärande relation om kontakten inte inletts på frivillig basis. Samtliga socialsekreterare utom en anser att klienten har någon form av motivation att förändra sitt liv på något vis och att de via relationsskapandet kan främja motivation. Den

socialsekreterare som har en annan åsikt utesluter tron på vad Revstedt (1995) benämner som positiv människosyn och latent motiverade klienter, samt förutsätter att klienten måste vara manifest motiverad från början.

Likt Jenner (1987) anser socialsekreterarna att en främjande faktor för motivationsarbetet är att klienten formulerar ett mål. Syftet med målformuleringen är att klienten på ett lättöverskådligt sätt kan sortera och precisera sina tankar. Vilket kan kopplas till att klienten kan se sina valmöjligheter då denne får kontakt med vad Revstedt (1995) benämner som den positiva kärnan. Klientens individuella målsättning är dock präglade av verksamhetens överhängande mål, vilket innebär drogfrihet och att klara sig utan socialtjänsten, men behöver dock inte på ett öppet vis prägla socialsekreterarens arbete med klienten. Socialsekreterarna anser även att en främjande faktor i motivationsarbetet är att kunna erbjuda insatser och resurser. Hälften av socialsekreterarna anser att de har mycket resurser att erbjuda, medan andra hälften anser resurserna som begränsade, de sistnämnda menar dock att det kan vara svårt att bedöma då det ofta handlar om att tillföra rätt resurser till rätt klient vid rätt tidpunkt. De flesta av socialsekreterarna betonar även risken med att omedvetet överföra sina egna mål på klienten, vilket kan via en dold kategorisering utgöra en Pygmalioneffekt och fungera som en motverkande faktor i motivationsarbetet. Motivationen bestäms då även av vad Jenner (1987) benämner som ”Uppnåendets värde”. Om klienten inte får förverkliga sina egna mål blir målformuleringen verkningslös, vilket kan utgöra en motverkande faktor i motivationsarbetet. Att som socialsekreterare ha balans angående sina egna förväntningar, men för den saken inte sluta tro på klienten utgör därmed en främjande faktor i motivationsarbetet. Socialsekreterarna anser att klienten ofta har för orealistiska mål som de vill uppnå för fort. För att klienten inte skall tappa motivationen på vägen till vad Jenner (1987) benämner som ”Avståndet till målet” anser socialsekreterarna likt Jenner att man bör bryta ned målen i delmål. På så vis kan de kortsiktiga delmålen uppnås först och göra så att båda parter bli stärkta, vilket kan fungera som en främjande faktor i motivationsarbetet. Ibland är det även klienterna som sätter målsättningen för lågt. Likt Jenners motivationsmodell (1987) menar socialsekreterarna att klienten kan förstärka sin inre drivkraft och bli mer fokuserad på att uppfylla sekundära behov om primära behov blir uppfyllda först, vilket då fungerar som en främjande faktor i motivationsarbetet.

Enligt socialsekreterarna är en betydande del i motivationsarbetet att arbeta med klientens ambivalens/motstånd för att sluta missbruka, vilket ofta härrör sig i en rädsla att överge sin sociala identitet som missbrukare och drogen. Ambivalensen och motståndet kan exempelvis yttra sig i att klienten inte kommer på avtalade tider eller uppger att denne vill förändra sin situation men förhåller sig sedan passiv, vilket kan betraktas som vad Revstedt (1995) benämner som en kontaktrebus. Främjande faktorer i motivationsarbetet är då enligt socialsekreterarna att via ett MI-inspirerat sätt bryta ned motståndet och ambivalensen genom att lyfta upp positiva aspekter med missbruket, men samtidigt förstärka det negativa med drogen. En annan främjande faktor är att inta förhållningssättet för att skapa en bärande relation. Socialsekreterarna menar att klienter överväger sina chanser för att misslyckas, vilket kan kopplas till vad Jenner benämner som ”Misslyckandet sannolikhet”, där en till synes bristande motivation är en genuin rädsla för att misslyckas. Vi frågar oss då samtidigt om samma insikter som hjälper socialsekreteraren att förstå klientens ambivalens/motstånd även innebär en rädsla och tveksamhet för socialsekreteraren att förflytta sig framåt i motivationsarbetet, vilket då utgör ett estimerande av ”Misslyckandets sannolikhet” via en Pygmalioneffekt. Kopplat till socialsekreterarnas attityd om att klienten måste ha ”drogat färdigt” och att de måste vänta på att tajmingen är rätt för insatser anser vi att misslyckandet sannolikhet borde vara väldigt sannolikt för klienten.

8. Slutdiskussion

Som vår studie genomgående diskuterar är det en mängd faktorer som skapar socialekreterarens motivationsarbete med heroinmissbrukande klienter, då även främjande och motverkande faktorer inom detta arbete. När vi nu i slutskedet av studien blickar tillbaka på vårt resultat anser vi att en del av våra huvudfynd bör diskuteras vidare i relation till tidigare forskning.

Socialekreterarna menar att relationen till klienten utgör grunden för ett framgångsrikt motivationsarbete, vilket även stöds av bl.a. Carlsson (2003), Bernler & Johnsson (1993), Blomqvist (1991). Enligt vårt resultat utgör klientens delaktighet och formulerande av ett gemensamt mål en betydande del för både klient och socialekreterare. Vilket kan kopplas till Carlsson (2003) som menar att om en positiv relation inte utvecklas kopplas inte parternas intentioner och mål samman, men om en god relation utvecklas kan öppna demokratiska förhandlingar kring gemensamma mål påverka klienten i gynnsam riktning då denne har inflytande i sin egen förändringsprocess. Genom att socialekreterarna anser att de genom sitt eget förhållningssätt kan skapa en bärande relation och möjliggöra tillit då de står för hopp, ärlighet, kontinuitet, samt finns kvar och står ut, men även bidrar med kunskap får vi intrycket av att de förlägger ett stort ansvar på sig själva i motivationsarbetet. Även om detta ansvar är en konsekvens av relationens asymmetriska natur frågar vi oss vidare hur detta går ihop med tydliggörandet av roller som bland annat syftar till att gränssätta klienten så att denna inte drar nytta av relationen genom att få stöd och hjälp utan att själv vara engagerad, samt att socialekreteraren skall veta vart gränsen går för sitt eget handlande och inte bli för personligt engagerad? Kopplat till Bernler & Johnssons studie (1993) där författarna menar att en bärande relation i de flesta fall utvecklas mellan socialekreterare och klient, men att relationen har en tendens att utvecklas till ett ömsesidigt beroende där den stödjande funktionen ersätter den mer bearbetande, då socialekreterarna inte vågar sätta relationen på spel genom mer ifrågasättande interventioner, frågar vi oss om socialekreterarna lägger ansvaret på sig själva i relationsskapandet i rädsla för att klienten skall försvinna. Vi kan då även spekulera i vilken grad klientens missbruk av just drogen heroin och den höga risken för dödlighet samspelar med denna rädsla? Vi förstår dock att ovanstående förhållningssätt kan vara ett vinnande koncept för att utveckla en relation och motivera till förändring, vilket även stöds av vad Bredin, Tuunanen & Wegel (2003) som har jämfört litteratur angående motivationsarbete med vad socialekreterare inom missbruksärenden anser vara viktigt för bemötande och motivation. Författarna har kommit fram till en likartad bild det vill säga teorin överensstämmer med hur de professionella arbetar. Resultatet visar att socialekreterarna måste ha ett äkta engagemang i sitt motivationsarbete och förmedla hopp om ett annat liv. Enligt studien stöds även informanternas utsagor av Revstedts (1986) syn om att behandlaren skall följa sex olika attityder i bemötandet av klienten, vilka är: aktning, förståelse, engagemang, hoppfullhet, tilltro och ärlighet. Studien lyfter också upp vikten av att socialekreteraren skall ha kunskap kring droger för att kunna skapa kontakt och motivera till förändring. Även om bemötandet av klienten i mycket kan betraktas som något allmänmänskligt som i många fall främjar motivation för alla individer kan vi även dra slutsatsen att likartade resultaten pekar på ett förhållningssätt i vilket de professionella är skolade ur samma skola. Dock verkar samtliga socialekreterare i vår studie ha ett brinnande engagemang för sina klienter, samtliga utom en som anser att vissa av klienterna inte har någon motivation att förändra sitt liv på något vis och då gör ingen relation eller motivationsarbete någon skillnad. Denna pessimistiska attityd står i skarp kontrast till vad Svensson (2000) studie belyser. Svensson menar att det är oundvikligt att tala om ett motivationsarbete inom socialtjänsten där individer blir ett ärende då de är omotiverade till förändring angående sitt missbruk. Detta då ett motivationsarbete bör vara omöjligt att

bedriva under frivilliga former eftersom om klienten söker sig frivilligt till ett motivationsarbete redan är motiverad till förändring. Vi hävdar därmed inte att en socialsekreterares positiva inställning alltid ger resultat, men utan socialsekreterarens positiva inställning blir det aldrig resultat. Om vi försöker sätta oss in i klientens situation där de destruktiva krafterna har tagit överhanden och man inte kan se några valmöjligheter – inser man lätt att motivationsarbetet står och faller med socialsekreterarens egen motivation, vilket även stöds av bl.a. Bredin, Tuunanen & Wegel (2003) och Jenner (1991) Vi ställer då oss en hypotetisk fråga – Vem har störst möjlighet att skapa motivation till en till synes omotiverad klient, den socialsekreterare som är övertygad om att den via sitt förhållningssätt och engagemang kan uppnå en förtroendefull relation till sin klient och göra så klienten blir mer motiverad eller den socialsekreterare som anser att då klienten inte har någon motivation att förändra sitt liv på något vis kan ingen relation skapas eller göra någon skillnad? På något vis känns den förstnämnda socialsekreteraren som ett givet svar.

Som vår studies resultat pekar på innebär dock socialsekreterarens dubbla roll med en stöd- och hjälpsida, men även inslag av tvångs- och myndighetsutövning ofta ett hinder i motivationsarbetet. Detta då klienten kan ha svårt att känna tillit och ingå i en bärande relation och därmed ett motivationsarbete. Socialsekreteraren kan även skrämja iväg klienten genom att i ett tidigt skede uppvisa sin makt eller komma att utnyttja sin makt om de blir för personligt engagerade. Billqvists resultat visar att handlingsutrymmet i motivationsarbetet minskas av de kontrollerade byråkratiska inslagen och gör att socialsekreteraren hamnar i en ambivalent position och inte ser till klientens individuella situation. Resultatet pekar även på att det kan förekomma negativa sanktioner om klienten inte visar sig tillräckligt motiverad att förändra sin situation. Demokratiska samtal försvåras då enligt Billqvist av att socialsekreteraren besitter ett tolkningsföreträde att definiera motivationsarbetet, samt att den svenska narkotikapolitiken utgör grunden till att målet angående drogfrihet ständigt hamnar i fokus, vilket gör att de behov klienten kan tänkas vilja ha hjälp med inte prioriteras så länge klienten inte är drogfri. Detta gör det svårt att bedriva ett motivationsarbete inom en organisation som socialtjänsten. Liknande resultat uppvisas i Carlssons (2003) avhandling som visar att pressen från organisationen och samhället får socialsekreteraren att handla och fatta beslut, vilket medför att båda parter, särskilt klientens handlingsutrymme minskar i motivationsarbetet. Vi kan då vidare diskutera hur socialsekreterarens dubbla roll konkret påverkar motivationsarbetet med den heroinmissbrukande klienten. Kopplat till vad som har framkommit ur socialsekreterarnas utsagor så kan det både vara tålamodskrävande att stödja och hjälpa heroinmissbrukande klienter då det tunga missbruket gör dem svårmotiverade, samtidigt som det även kan vara känslomässigt pressande då dödligheten för målgruppen är hög. Socialsekreteraren måste även ibland agera och verkställa beslut inom ramen för sitt myndighetsutövande uppdrag och ta organisationens överhängande mål om drogfrihet i beaktning. Kan ovanstående orsaker utgöra en anledning till att de ibland kan bli för personligt engagerade? Kan dessa orsaker även vara en anledning till att socialsekreteraren överför sina egna mål på klienten eller organisationens mål? Utgör även socialsekreterarens dubbla roll en faktor till att de lägger så stort ansvar på sig själva i relationsskapandet av den bärande relationen? Enligt Svensson (2000) är målet för socialsekreterarens motivationsarbete alltid riktat mot ”det normala” och kan ses som riktad mot att acceptera att leva efter samhällets normsystem, vilket innebär att socialsekreteraren skall få klienten intresserad av att påbörja en förändring mot ”det normala” genom eget agerande. Att socialsekreterarna har detta mål i bakhuvudet med en så svårmotiverad målgrupp som heroinmissbrukare där döden lurar runt hörnet tycks för oss utgöra en perfekt grund för att hamna i en känslomässigt ambivalent position. Enligt socialsekreterarna innefattar en stor del av motivationsarbetet att utforska klientens ambivalens och motstånd, vilket stöds av Bergmark & Oscarsson (1989)

och Bredin, Tuunanen & Wegel (2003). I detta sammanhang frågade vi oss tidigare om samma insikter som hjälper socialsekreteraren att förstå klientens ambivalens/motstånd även innebär en rädsla och tveksamhet för att förflytta sig framåt i motivationsarbetet. Vi kopplade även detta till socialsekreterarnas attityd om att klienten måste ha "drogat färdigt" och att de måste vänta på att tajmingen är rätt för insatser och menade då att "Misslyckandet sannolikhet" via en Pygmalioneffekt borde vara väldigt sannolikt för klienten. Om vi vidare sammanför dessa tankar med organisationens överhängande mål och ambivalensen i socialsekreterarens dubbla yrkesroll tycks "Misslyckandet sannolikhet" vara än mer självklar. Vem vet... kanske känner den socialsekreterare som anser att det finns klienter utan någon som helst motivation att förändra sitt liv bara en genuin rädsla för att själv misslyckas i sitt arbete då pressen är för stor?

8.1 Vidare forskning

Vägen ut ur ett missbruk är en svår process där ett heroinmissbruk kan betraktas som något av det svåraste att ta sig ur. Att motivera till denna förändring ter sig då vara en påfrestande uppgift för socialsekreterarna, men även en uppgift som de generellt verkar hantera mycket bra. Av vår studies resultat framkommer dock på sina håll en ambivalens hos socialsekreterarna. Även om underlaget i denna studie är alldeles för begränsat för att dra några generella slutsatser har denna ambivalens gett oss uppslag till vidare forskning. Vi skulle då tycka att det vore intressant att vidare fokusera på socialsekreterarens dubbla yrkesroll i relation till ett motivationsarbete med målgruppen heroinmissbrukare, samt hur sociala konstruktioner kring målgruppen kan påverka detta motivationsarbete. Utifrån ovanstående slutdiskussion uppkommer även idén om att göra en liknande studie som denna, men då utifrån de heroinmissbrukande klienternas perspektiv.

Referenslista

- Bergmark, A., Oscarsson, L. (1989): I Börjesson, B., Mether, C. (red.). *Det goda mötet. Utveckling av forskningsprogrammet "Relationen mellan socialarbetare och klient"*. Stockholm: Delegationen för social forskning. Umeå Universitet och Stockholms Universitet: Institutionerna för socialt arbete. Umeå: Umeå Universitets Tryckeri.
- Bernler, G., Johnson, L. & Skårner, A. (1993): *Behandlingens villkor. Om relationen och förväntningarna i det sociala arbetet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bernler, G. (red), m.fl. (1999): *Psykosocialt arbete: idéer och metoder*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bernler, G., Johnsson, L. (2001): *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Billquist, L. (1999): *Rummet, mötet och ritualerna. En studie av socialbyrån, klientarbetet och klientskapet*. Doktorsavhandling i socialt arbete. Ingår i skriftserien 1999: 4. Göteborgs Universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Blomqvist, J. (1991): *Rätt behandling för klienten – Ingen enkel match. En kartläggning av missbruksarbete och vårdresurser och en diskussion av behandlingsvalets betydelse*, FoU Rapport 1991:14. Stockholm: Socialförvaltningens FoU byrå.
- Bredin, M., Tuunanen, J. & Wegelt, M. (2003): Unga missbrukare – motivation och bemötande. I Moberg, T. & Wallberg, Å. (red). *Man måste förmedla hopp och visa att det finns möjlighet till ett annat liv*. FoU i väst Rapport 2003. Göteborg: Göteborgs forskning och utveckling inom välfärdsområdet.
- CAN (2009): *Drogutvecklingen i Sverige 2009*. Rapport 117. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- narkotikaupplysning (CAN).
- Carlsson, B. (2003): *Så blir det hjälp – om hjälpprocesser i socialt arbete*. Doktorsavhandling i socialt arbete. Ingår i skriftserien 2003: 6. Göteborgs Universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Fahlberg, G., Magnusson, N. (2002): *Socialtjänstlagarna: bakgrund och tillämpning*. Stockholm: Liber.
- Jenner, H. (1987): *Motivation hos missbrukare och behandlare*. Lund: Studentlitteratur.
- Jenner, H. (1991): *Pygmalion på socialbyrån – en studie av förväntningar mellan socialarbetare och klient*. Rapportserie nr 96, 1991. Uppsala Universitet: Pedagogiska institutionen.
- Kvale, S. (2009): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S (2005): Kvalitativ metod- en introduktion. I Larsson, S., Lilja, J. & Mannheimer, K. (red)): *Forskningsmetoder i socialt arbete*.(s 91-128). Lund: Studentlitteratur.
- Revstedt, P. (1995): *Motivationsarbete*. Stockholm: Liber AB.

Socialstyrelsen. (2007): *Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård. Vägledning för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamhet för personer med missbruks- och beroendeproblem*. Västerås: Edita Västra Aros.

Svenning, C. (2003): *Metodboken. Samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling. Klassiska och nya metoder i informationssamhället. Källkritik på Internet*. Lund: Lorentz förlag.

Svensson, B. (2005): *Heroinmissbruk*. Lund: Studentlitteratur.

Svensson, K. (2000): Motivationsarbetets praktiska ramar. I Johnsson, E., Laanemets, L. & Svensson, K. (red). *Narkotikamissbruk. Debatt, behandling och begrepp*. Lund: Studentlitteratur.

Thomassen, M. (2007): *Vetenskap, kunskap och praxis: introduktion i vetenskapsfilosofi*. Malmö: Gleerups Utbildning.

Thurén, T. (2007): *Vetenskapsteori för nybörjare*. Malmö: Liber AB.

Internetkällor:

Socialstyrelsen. (2007): ”*Läkemedelsassisterad underhållsbehandling vid opiatberoende, rapport från en nationellt samordnad granskning*”(elektronisk) Socialstyrelsens hemsida. <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2007/2007-109-26>. [2010-10-11].

Vetenskapsrådet (2010) ”*Forskningsetiska principer inom humanistisksamhällsvetenskaplig forskning*”(elektronisk), Vetenskapsrådets officiella hemsida. http://www.vr.se/download/18.6b2f98a910b3e260ae28000360/HS_15.pdf
34. [2010-11-07].

Bilagor

Bilaga 1: Intervjuguide

1. Allmänt

- Berätta lite om dig, din yrkesbakgrund och utbildning.
- Skulle ni kunna ge en kort beskrivning av ert arbete i vuxenenheten?
- Beskriv verksamhetens mål.
- Beskriv klientgruppen heroinmissbrukare.

2. Behandlingsrelationen

- Hur skapas en behandlingsrelation?
- Vilken betydelse har behandlingsrelationen för motivationsarbetet?
- Vilken betydelse har klientens motivation för behandlingsrelationen?
- Hur får man klienten att känna tillit?

3. Motivation - klient/behandlare

- Hur går ni till väga för att motivera klienten till förändring?
- Hur yttrar sig denna målgrupps villighet att förändra sitt beteende?
- Hur tar ni i så fall tillvara på klientens motivation?
- Kan alla klienter inom denna målgrupp motiveras?
- Vilka anser ni är främjande motivationsfaktorer för klienten?
- Vilka anser ni är hämmande motivationsfaktorer för klienten?
- Vilken betydelse har er egen motivation i motivationsarbetet?

4. Målformulering

- Hur sätts mål upp och varför?
- Vad kan ett formulerat mål göra för klientens motivation?
- Vem är det som formulerar målen, ni eller klienten?
- Vad är viktigt för en lyckad målformulering?
- Hur mycket tid lägger ni på klienten i motivationsarbetet för att uppnå målet?
- Hur ser klientens ansvar och valmöjligheter ut angående målformuleringen?
- Hur tror ni klienten upplever detta ansvar?
- Hur påverkar detta klientens valmöjligheter och därigenom dess motivation?

5. Motstånd

- Hur kan motstånd yttra sig i motivationsarbetet?
- Vad tror ni är orsaker till detta motstånd?
- Hur arbetar ni med klientens motstånd?
- Vilka är framgångsfaktorerna?
- Vilka faktorer anser ni kan utgöra mentala fallgropar?

6. Ambivalens

- Hur kan ambivalens yttra sig i motivationsarbetet?
- Vad tror ni är orsaker till denna ambivalens?
- Hur arbetar ni med klientens ambivalens?
- Vilka är framgångsfaktorerna?
- Vilka faktorer anser ni kan utgöra mentala fallgropar?